EELK USUTEADUSE INSTITUUT
USUTEADUSKOND
KRISTLIK KULTUURILUGU

ANNELI LEIN

JAAK VARIK JA TEMA MAGISTRITÖÖ „KRISTOLOOGLINE PROBLEEM EESTI EVANGEELIUMI LUTERI USU KIRIKUS“

MAGISTRIEKSAMI OSATÖÖ

JUHENDAJA dr RIHO SAARD

TALLINN 2015

SISUKORD

LÜHENDID 3
SISSEJUHATUS 4
1. PASTOR JAAK VARIK 7
1.1. Elulookirjeldus ja teenistuskäik 7
1.2. Teised temast 10
2. JAAK VARIKU MAGISTRITÖÖ 12
2.1. Magistritöö kirjutamise ja valmimise aeg 12
2.2. Magistritöös kasutatud allikad 15
3. KRISTOLOOGIA 18
3.1. Kristoloogia mõiste, vaidlusküsimuste üldtaust 18
3.2. Harald Põllu kristoloogia 20
3.3. Theodor Tallmeistri kristoloogia 24
3.4. Hugo Bernhard Rahamäe kristoloogia 29
3.5. Jaak Variku positsioon ja hinnangud 33
KOKKUVÕTE 40
KASUTATUD ALLIKAD ja KIRJANDUS 43
LISAD 46
Lisa 1 Kristoloogiliste voolude esindajad Eestis
Lisa 2 Jaak Variku foto (arvatavasti aastast 1903)
Lisa 3 Jaak Variku foto aastast 1905
Lisa 4 Laululeht õp Jaak Variku Variku introduktsiooni jumalateenistuselt Jõhvi Mihkli kirikus 14.05.1922
Lisa 5 Laululeht õp Varikule kuldristi üleandmise tänujumalateenistuselt 19.05.1935
Lisa 6 Jaan Kiiviti ja Gertrud Variku laulatus Jõhvi Mihkli kirikus 2.07.1935
Lisa 7 1938. aasta suveleer. Jõhvi pastoraat, kus elas õp Varik koos oma perega
Lisa 8 Õp Variku ja tema poja matuselaululeht 22.08.1941
Lisa 9 Mälestustahvli foto 29.09.1989

LÜHENDID

EAA	Eesti Ajalooarhiiv
EELKJMKA	Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Jõhvi Mihkli koguduse arhiiv
EELKKA	Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistooriumi arhiiv
MK	Meie Kirik
MM	Meie Misjon
PI	Protestantline Ilm (aastast 1935 Protestantlik Ilm, aastast 1938 Protestantlik Maailm)

SISSEJUHATUS

Eesti evangeelses luterlikus kirikus kujunesid juba selle algusaastatel välja kolm teoloogilist voolu. Iga vool püüdis esindada üldkirikus oma spetsiifilist luterlikku spiritualiteeti.[1] Aasta-aastalt intensiivistunud ja üha teravamaks muutunud diskussioon, vaimulike ja kirikuliikmete koondumine ning usulise eneseteadvuse kasv ja kokkupõrked jõudsid haripunkti aastail 1922–1925 kiriku põhikirja õpetusaluste paragrahvi üle toimunud vaidluste käigus, viies kiriku 1925. aastaks tõsisesse kriisi. Sellele järgneval ajal, aastail 1925–1934, jäidki (sisuliselt nad lükati välja) mõned vaimulikud nagu Tallinna Pühavaimu koguduse õpetaja Theodor Tallmeister ja Iisaku koguduse õpetaja Voldemar Kuljus üldkirikust kõrvale ning asusid tegutsema iseseisvana. Teine osa vaimulikest (konservatiivide vool) ja kogudustest jätkas küll tööd üldkirikus, kuid soovis kehtestada kiriku organisatsioonis nende vaadetele vastavalt usuliselt ühelaadilist praostkonda. Kiriku liikmeskonna enamuse vastasseisu tõttu seda ettepanekut ellu ei viidud, aastal 1934 naasid XVII Kirikupäeval üldkirikusse piiskop Rahamäe lepitust otsiva kirikliku diplomaatia tagajärjel ka üldkirikust välja lükatud uusprotestandid Kuljus ja Tallmeister. Õpetuslik ja kirikukorralduslik vaidlus jätkus ka pärast 1934. aastat, kuid kirikus ja riigis toimunud muutuste tõttu juba teises kontekstis ja vormis.[2]

Konservatiivne vabasinodilik ehk parempoolne vool, mida juhtis Kose koguduse pastor ja Eesti Misjoni Seltsi juhataja Harald Põld, aga ka Jõhvi pastor Jaak Varik ja mitmed baltisaksa koguduste vaimulikud, võttis omaks luterliku ortodoksia, mis kaitses Piibli verbaalinspiratsiooni ja luterlikku konfessionalismi. Suuna häälekandjateks olid Meie Kirik, Meie Misjon ja Ärataja.[3]

Kiriklik-konfessionaalne ehk positiiv-konservatiivne suund oli koondunud kiriku keskvalitsuse – konsistooriumi ümber. Seda suunda, mida toetas suurem osa vaimulikest, juhtisid mõlemad piiskopid Jakob Kukk ja Hugo B. Rahamägi. Kiriklik-konfessionaalse suuna rõhuasetus oli praktilisel teoloogial. Näiteks Piibli inspiratsiooni küsimuses pooldas see pigem seisukohta, et inspireeritud on ainult

[1] Riho Saard. Kultuurprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis. Tallinn 2008, 73.
[2] Saard 2008, 191-206; Priit Rohtmets. Teoloogilised voolud Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus aastatel 1917-1934. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2012, 12.
[3] Saard 2008, 73.

usulised ja kõlbelised tõed. Suuna häälekandjaks oli Rahamäe poolt 1923. aasta detsembris asutatud Eesti Kirik ja selle lisa Kiriku Teataja.[4]

Liberaalne uusprotestantlik ehk vasakpoolne vool pooldas 19. sajandil sündinud liberaalteoloogilisi vaateid. Suuna liidriteks olid Tallinna Pühavaimu koguduse pastor Theodor Tallmeister ja Iisaku koguduse pastor Voldemar Kuljus, aga ka professor Eduard Tennmann, kes siiski 1928. aastast asus toetama üldkirikut. Liberaalse voolu häälekandjaks oli 1923. aastal Theodor Tallmeistri asutatud Protestantiline Ilm. Vabameelne usuteadline ajakiri. 1935. aastal sai ajakirja väljaandjaks Voldemar Kuljus ning ajakiri hakkas kandma uut nime Protestantlik Maailm.[5]

Eeltoodust lähtuvalt on püstitatud uurimistöö eesmärk: analüüsida kunagise Jõhvi Mihkli koguduse pastor Jaak Variku magistritööd „Kristoloogiline probleem Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus“, väärtustades seeläbi tema teoloogilist mõttemaailma ja seisukohti.

Eesmärgist lähtuvalt on püstitatud järgnevad uurimistöö ülesanded:
1) Selgitada välja magistritöö kujunemise ja võimaliku kaitsmise aeg;
2) Koostada võimalike kasutatud allikate nimekiri;
3) Analüüsida ja kirjeldada Põllu, Tallmeistri ja Rahamäe kristoloogilisi seisukohti;
4) Kirjeldada Jaak Variku isiklikke vaateid.

Töös järgitakse kronoloogilist deskriptiivset esitusviisi. Magistritöö uurimisel kasutatakse geneetilist meetodit, selgitamaks välja Variku kristoloogiat ja magistritöö allikaid. Tegemist on mikro ehk lähiuuringuga.

Eelnevalt on teoloogiliste voolude esilekerkimist, arengut, esindajaid ja nende seisukohti põhjalikult uurinud ja analüüsinud dr Riho Saard oma teoses „Kultuurprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis“ (Tallinn, 2008). Ühtse kirikuloo tervikpildi lisas teemale juurde Priit Rohtmets aastal 2012 Tartu Ülikooli Usuteaduskonnas kaitstud doktoritöös „Teoloogilised voolud Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus aastatel 1917–1934.“ Jaak Variku rolli Kiriku

[4] Saard 2008, 73.
[5] *Ibid.* 74, 77.

hooldajana on käsitlenud Veiko Vihuri aastal 2007 Tartu Ülikooli Usuteaduskonnas kaitstud doktoritöös „Hugo Bernhard Rahamägi, Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku teine piiskop 1934–1939.“

Uurimistöö esimeses peatükis antakse ülevaade pastor Jaak Variku eluloost ja teenistuskäigust ning kirjeldatakse tema isikut teiste pilgu läbi; teises peatükis selgitatakse magistritöö kirjutamise ja võimalikku valmimise aega ning kirjeldatakse kasutatud allikaid; kolmandas peatükis analüüsitakse pastorite Põllu, Tallmeistri ja Rahamäe seisukohti kristoloogilistes küsimustes, samuti kirjeldatakse Variku isiklikke vaateid.

1. PASTOR JAAK VARIK

1.1. Elulookirjeldus ja teenistuskäik

Jaak Varik (Warik) sündis 19. augustil (uue kalendri järgi) 1882. aastal Tarvastus. Vanemad Jaan ja Ell olid talupidajad. Õppis Tarvastu Mõnnaste külakoolis (1889–1891), Tarvastu kihelkonnakoolis (1891–1895), seejärel aastatel 1895–1903 Tartu kroonu (hilisema nimega Aleksandri) Gümnaasiumis. Aastal 1903 immatrikuleeritud Tartu Ülikooli Usuteaduskonna teoloogia üliõpilasena. Varikul oli neli nooremat venda ja õde, mistõttu vanemad ei saanud teda materiaalselt toetada. Segaste aegade ja olude sunnil (streigi tõttu) katkestas ajutiselt ülikooliõpingud. Aastatel 1906–1909 töötas kodukooliõpetajana, 1911/1912 õppeaastal usuõpetajana Pärnu Eesti Kooli Seltsi Progümnaasiumis ning aastatel 1912–1914 usuõpetajana Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Gümnaasiumis Tartus. 31. oktoobril 1911. aastal abiellus Pärnus Gertrud Veronika Raamiga (Rahm).

Jaak Varik lõpetas Tartu Ülikooli Usuteaduskonna 1915. aasta detsembris, [6] samal kuul sooritas Konsistooriumi eksamid Eestimaa Ev.Lut.Usu Konsistooriumi juures.[7] Konsistooriumile esitatud CV- s tõi Varik tänutundes esile oma ema toetuse ning rõhutas, et tema akadeemilist kujunemist mõjutasid kõige enam professorid Hahn ja Grass. Professor Gotthilft Traugott Hahn (1875–1919[8]) oli aastast 1902 ajaloolise usuteaduse eradotsent ning aastast 1909 praktilise usuteaduse professor.[9] Varik tõi esile tema jutluste osatähtsuse ning heatahtliku suhtumise. Dr Karl Konrad Grass (1870–1927) oli aastatel 1901–1916 Tartu Ülikooli eradotsent, hiljem eksegeetilise usuteaduse professor, alates 1924 Uue Testamendi õppetooli juhataja.[10] Grass avaldas mõju teadusliku ja religioosse sügavuse ning Uue Testamendi ja Jeesuse isiku mõistmise kaudu.

---

[6] EELKKA. Säilik 11.662. Jaak Varik. Teenistuskiri ja CV.

[7] Eksamitöödeks olid: 1) „De bonis operibus“ – Head teod Augsburgi usutunnistuses ja reformatoorsetes kirjutistes; 2) Luther kloostris 1505–1517; 3) Jutlus Jh 5:31–39, põhiteemana: „Tõeline tunnistus Jeesusest“. Tööd on saksakeelsed, käsikirjalisena säilitatud EELKKA-s.

[8] Mõrvatud Tartu Krediitkassa keldris.

[9] [http://www.tartu.ee/?page_id=1443&lang_id=1&lotus_url=/muinsus.nsf/14fe7b0574a82357422568dd0049b5e2/3dd52a9da0cd7c9cc2256efd003f18d4?OpenDocument] 8.05.2015; [http://www.us.ut.ee/et/Teaduskonnast/27673] 8.05.2015.

[10] Kaja 278, 27.11.1927.

Vaimuliku ameti prooviaastal oli Varik Vigalas õp Maximilaian von Buschi juures. 17. septembril 1916. aastal ordineeriti Tallinna Toomkoguduses Vigala koguduse abiõpetajaks. Töötas usuõpetajana Tartu Aleksandri Gümnaasiumis 1916–1918, Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Gümnaasiumis ja Hugo Treffneri Gümnaasiumis. Aastal 1918 oli Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Gümnaasiumi juhataja ning 1919/20 õppeaastal usuõpetajaks Tartu keskkoolides kuni 1922. aasta veebruari lõpuni.[11]

Jõhvi Mihkli koguduse täiskogu koosolekul 22. jaanuaril 1922. aastal valiti Jaak Varik 654 poolthäälega koguduse õpetajaks (70 oli vastu).[12] 3. veebruaril 1922. aastal teatas Varik Konsistooriumile, et võtab pakkumise vastu.[13] 9. veebruaril 1922. aastal kinnitati Jaak Varik Jõhvi koguduse õpetajaks.[14] Introduktsiooni toimetasid 14. mail 1922 piiskop Jakob Kukk, prof Rahamägi Tartust, dotsent Eduard Tennmann Jürist ning Narva-Alutaguse praost Jakob Jalajas. Külalistena osalesid Tartu Ülikooli kuraator Peeter Põld ja Tartu E.N.K.S. Tütarlaste Gümnaasiumi direktor H. Karro ja direktriss E. Luiga.[15]

Alates aastast 1922 töötas Jõhvi Gümnaasiumi ladina keele, usu- ja psühholoogiaõpetajana. [16] Oli Konsistooriumi assessor aastatel 1931–1934 ja „Eesti Kiriku“ toimetaja.

Praostide ja Konsistooriumi koosolekul 1. mail 1934 otsustati piiskopi kandidaatideks üles seada piiskopi kt, praost Aleksander Kapp, prof dr Hugo B. Rahamägi ja assessor Jaak Varik.[17] Tervislikel põhjustel Kapp taandas oma kandidatuuri ning 19.-20. juunini 1934. aastal Tallinna Börsisaalis toimunud XVI Kirikupäeval kandideerisid piiskopi ametikohale Rahamägi ja Varik. Rahamägi sai 226 poolt- ja 131 vastuhäält, Varik 127 poolt- ja 227 vastuhäält.[18] Kuigi hääletamine kirikupäeval oli salajane, võib siiski arvata, et Rahamäe taga seisid peamiselt

[11] EELKKA. Säilik 11.662. Jaak Varik. Teenistuskiri ja CV.
[12] EELKJMKA. Protokoll nr 2, p.5.
[13] EELKKA. Saabunud kiri Konsistooriumisse 6.02.1922 nr 802. Märkuseks, et Variku elukoht oli Tartus, Veski 5.
[14] EELKKA. Konsistooriumist väljastatud kiri nr 1277 Siseministeeriumile, praost Jalajasele ja Varikule.
[15] EELKKA. Jõhvi õp J.V. introduktsiooni protokoll 14.05.1922.
[16] EELKJMKA. Samuti J.V. kiri Konsistooriumile 30.04.1935 nr 183, selgitus tundide mahu kohta, taotlus koolitöö jätkamiseks.
[17] EELKKA. Konsistooriumi kiri 3.05.1934 nr 695.
[18] Veiko Vihuri. Hugo Bernhard Rahamägi, Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku teine piiskop 1934–1939. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2007, 76-77.

kiriklik-konfessionaalse voolu vaateid toetavad saadikud, vastaskandidaadi poolt hääletasid aga konservatiivid ja baltisakslased.[19]

Aastal 1935 annetati Varikule koguduse poolt kuldrist,[20] mille siseküljele oli graveeritud Js 41:10.[21] Valiti Narva-Alutaguse praostkonna abipraostiks alates 1. oktoobrist 1935. aastast.[22] Konsistooriumi otsusega lubati täita Jõhvi Kaitseväe õpetaja kohustusi alates 11. märtsist 1936. aastast. Pidas aastatel 1938–1940 Tartu Ülikooli Usuteaduskonnas praktilise usuteaduse alal homileetilis-kateheetilist seminari [23] E.E.L.K. Piiskopi otsusega tagandati Narva-Alutaguse praostkonna abipraosti ametist alates 24. augustist 1938. aastast. [24] Vabariigi Valitsuse ülesandel toimis Kiriku hooldajana 14. septembrist kuni 20. detsembrini 1939. aastal. [25] Ennistatud Narva-Alutaguse abipraosti kohale 1939. aastal. [26] Valiti Narva-Alutaguse praostkonna praostiks 14. detsembril 1939. aastal. [27]

Eesti Vabariigi Presidendi käskkirjaga annetati EV XXII aastapäeva puhul Varikule 21. veebruaril 1940. aastal Eesti Punase Risti III klassi teenetemärk.[28]

Jaak Varik mõrvati 9. juulil 1941. aastal Toila jaama lähedal. Ta maeti koos poja Jaak Varikuga 22. augustil 1941. aastal Rakvere Linnakalmistule, matusetalituse toimetas Viru praostkonna praosti kt Jaan Kiivit.[29]

Jaak ja Gertrud Veronika Varikul oli viis last:
Jaan (1912–1997), kes teenis Rakvere kogudust 53 aastat. Oli abipraost, praost, kirikukogu liige ja assessor.[30]
Gertrud (1914–1982), kellest sai Jaan Kiivit seeniori abikaasa.
Jaak (1916–1941) oli nooremleitnant, langes Kiviõli rajoonis 7.07.1941.[31]

---

[19] *Ibid*. 79.
[20] EELKKA. Konsist. kiri 16.02.1935 nr 373,374. Otsus 7.02.1935 – lubatud kanda kuldristi.
[21] EELKJMKA. Kirikukroonika. 1935.
[22] *Ibid*. Konsist. otsus 11.09.1935.
[23] EAA 2100.5.51. Sissekanne 60. Õpetaja J.Varikule tunnistus 1938.a II sem õppeülesannete täitjana peetud praktikumi kohta. Samuti EAA 2100.2.1310. l 9. Kiri 31.05.1940 J.Varikule – Õppeülesanded tegeliku usuteaduse alal.
[24] EELKKA. Piiskopi otsus nr 159, 11.09.1939.
[25] *Ibid*. Vabariigi Valitsuse 14.09.1939 ja 18.12.1939 otsused.
[26] *Ibid*. Hooldaja otsus 225, 13.12.1939.
[27] *Ibid*. Konsist. otsus nr 235, 19.12.1939. Kinnitada praostkonna praostiks alates 20.12.1939.
[28] *Ibid*. Vabariigi Presidendi kantselei kiri 20.04.1940 nr 929; [http://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/5715/jaak-varik] 8.05.2015.
[29] [http://www.geni.com/people/Jaak-Varik/6000000009412980299] 8.05.2015; EELKJMKA.
[30] [http://www.eestikirik.ee/jaan-varikut-100-sunni%C2%ADaasta%C2%ADpaeval-meenutades/] 8.05.2015.
[31] [http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2013/02/KVUOA_Toimetised_6_Orav_Tulviste.pdf.] Lk 289. 8.05.2015.

Veronika (1920–1983) Holz, lahkus sõja ajal Eestist, suri Austraalias.
Irene (1924–1999) oli tuntud lavastaja ja nukunäitleja Ferdinand Veike abikaasa.
Koguduse liikmete andmetel kasvas 1930.- ndatel aastatel peres ka väike kasupoeg.[32]

1.2. Teised temast

Varikut on Põllu kõrval nimetatud kiriku konservatiivse voolu juhtivaks tegelaseks. See hinnang, ennekõike Variku isiku esiletoomine ja tema nimetamine Põllu kõrval alalhoidlike teise peamise esindajana tundub Priit Rohmetsale tema doktoritöös kirjeldatud ja analüüsitud teoloogiliste voolude vahelise võitluse arengut arvestades mõnevõrra liialdusena. Varik ei seisnud 1920. aastatel toimunud võitluse käigus kindlasti eesliinil. Ehkki teda on iseloomustatud kui väljenduselt otsekohest vaimulikku, kohtab tema seisukohavõtte vaid üksikutel juhtudel. Et ta ei võtnud osa alalhoidliku voolu kirikukorraldusliku väljenduse – Vaba Sinodi – tegevusest, kuulus ta kirikupoliitilisel alusel kiriklik-konfessionaalse voolu esindajate hulka, teoloogilistelt seisukohtadelt oli ta kaasaegsete hinnangul aga tõepoolest alalhoidlik. Variku esiletõstmine on seotud ennekõike tema kiriklike ametitega, eriti tema tööga kiriku hooldajana 1939. aasta sügisel ehk ajal, mis järgnes piiskop Rahamäe ametist tagandamisele.[33]

Jõhvi kihelkond on maa-alalt üks suuremaid. Praost Jaak Varikul ei olnud autot kasutada. Kaugematesse küladesse sõitudel, nagu Mäetaguse, Illuka ja Toila, tuldi talle uhke vedruvankri või saaniga järele. Oli suur auasi, kui taluperemees oma uhkete hobustega sai sõidutada praosti õigeks ajaks kohale ja tagasi. Praost oli tuntud konservatiivse korraarmastaja õpetajana. Jõhvi Gümnaasiumis nõudis ta õpilastelt korralikku riietust, korda ja andis alati kodutööd. Iga tunni alguses soovis kahelt-kolmelt õpilaselt mõne laulusalmi peast ettelugemist.[34]

Jaak Varik oli läbinisti kirikumees selle mõiste kõige paremas tähenduses: ise teoloogiliselt sügavuti mõtleja ning igasuguse pinnapealsuse printsipiaalne vastane, tundis ta tõsist muret nii meie teoloogilise järelkasvu kui ka kogu meie kiriku tuleviku pärast. Ta ei olnud mehi, kes rahuldunuks oma pastoriametiga, vaid taotles

[32] Lembit Kiisma. Jõhvi Püha Mihkli kirik. Legendid ja faktid. Jõhvi 2002, 26.
[33] Rohtmets 2012, 441.
[34] Valdek Raiend. Meid oli 187. - Eesti Kirik nr 3, 1990, 118.

alati enamat, püüdeldes nii teoloogilise kui ka usulise süvenemise ning äratuse poole – ja suhtudes sellest lähtunult karmi kriitikaga meie kiriku ja tema tegevuse väljakujunenud tardumuslikku argipäeva. Sellal kui suurem osa meie kiriku juhtkonnast armastas kõnelda usuelu tõusust ja opereeris seda argumenteerides mõnesuguste statistiliste näitajatega, leidis Varik, et arvud ilma neid tagavate tõelise kristliku elu avaldusteta on ohtlikult petlikud – mida ta siis ka usuteadlaste konverentsidel ja muudel kirikutegelaste kokkutulekuil armutult paljastas. Selletõttu ei olnud ta kirikutegelaste ringides kuigi populaarne: teda rohkem kardeti kui armastati. Kahtlemata oli Jaak Varikul impulsiivne iseloom, kes mõnigi kord vulkaanina võis plahvatada. Kuid ta oli seejuures tõsine otsija, selgusele püüdleja, kes millalgi ei tahtnud leppida poolikuga ja kes alati võitles pinnapealsuse vastu: sellisena, nagu öeldud, ei saanudki ta suhtuda meie kiriklikku ellu teisiti kui kriitiliselt. Teda süüdistati sageli konservatiivsuses, ent seda võisid teha üksnes need, kes teda tegelikult ei tundnud. Tema konservatiivsus seisnes pigem tema ehtsas piibelliku joone toonitamises, milles ta aastatega aina süvenes ning kindlustus. Varik ei sallinud ümbernurga diplomaatiat, igasugune välispidise efekti taotlemine oli talle olemuslikult võõras ning vastuvõtmatu. Ta ei olnud kirjatähe kummardaja ortodoks, vaid mõnigi kord oma teoloogilises mõtlemises pigem lähenes avarale liberaalsusele, olemata seejuures mingi suundadevaheline konglomeraat oma mõtteviisi poolest.[35]

Dr Elmar Salumaa jätkas:

> [---] Ma ei saa salata tõsiasja, et Jaak Varik nii mu õpingute ajal kui ka hiljem on mulle isiklikult olnud kõige tõhusamaks teoloogiliseks suunajaks ning mõjustajaks, kelle õilsale isikule ma vaid tänutundega tohin tagasi mõtelda.
> [---] Keskustelud temaga mõjusid alati rikastavalt ning julgustavalt, kujunesid mõnigi kord lausa pidulikeks silmapilkudeks mu vaimsete ja usuliste otsimiste keerises – ka siis, kui nende vestluste tulemusena mõni teine autoriteet varisema pidi ja mu silmis ainult tühise peibutusena paljastus. Ja kui tihti ma lausa ootasin ning janunesin nende kõneluste järele! Võin ühegi liialduseta öelda, et neis keskusteludes ma õppisin aegamisi tundma ning tajuma seda, mida ma nimetaksin teoloogia „maitseks“ – õppisin seda tundma igatahes säärasena, mis osutus mulle hinge- ja südameomasemaks kui kõik omandatud ning omandatav teoloogiline tarkus ühtekokku! [36]

[35] Elmar Salumaa. Tiib pandud aastaile õlale. Eesti Päevalehe AS. Tallinn. 2010, 270-271.
[36] *Ibid.* 272.

2. JAAK VARIKU MAGISTRITÖÖ

2.1. Magistritöö kirjutamise ja valmimise aeg

Variku magistritöö kohta Jõhvi Mihkli kogudusel andmed puuduvad. Kohaliku vaimulikuna on ta väga hoolikalt kirjutanud kirikukroonikat aastatel 1922–1941. Ta on kirjeldanud nii koguduse majanduslikku olukorda, suuremaid remonttöid ja ehitusi, kui ka üldkiriklikku olukorda Eestis. Kroonikas on ta käsitlenud oma töötamist Jõhvi Gümnaasiumis, Tartu Ülikooli Usuteaduskonnas, praostkonna abipraostina, Kiriku hooldajana ning praostina. Samas on huvitav märkida, et Varik pole maininud olulist fakti piiskopi ametikohale kandideerimisest (aastal 1934). Üldjoontes võib seega järeldada, et ta hindas enesekriitilisust ning pidas oluliseks reaalseid saavutusi.

Narva-Alutaguse praost emer Jakob Jalajas on kirjutanud: „Variku teadlikust huvist andis tunnistust ta magistritöö „Kristoloogiline probleem Eesti Ev.Lut.Usu Kirikus“, mis käsitles voolusid E.E.L.Kirikus.“ [37]

Aastal 2008, dr Riho Saardi teose „Kultuurprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis“ ilmumise ajal oli Variku magistritöö kadunud.[38] Töö avastati Usuteaduse Instituudi keldrist (hoidlast) 2009. aasta kevadel[39] ning asub Konsistooriumi arhiivis, Jaak Variku isikutoimikus.[40] Magistritöö all paremas nurgas on pliiatsiga märgitud kirje „Ülikoolile, mag kraadi saamiseks 1939.“ Kahjuks ei saa kindlalt väita, et ta jõudis töö ka kirjalikult ülikoolile esitada.[41] Samas võib oletada, et ta konsulteeris töö koostamise osas juhendajaga või usuteaduskonnaga. Varik märgib:

> Siis on vaja veel nimetada üht välis asjalugu. Kirjatöös on toodud terve rida tsitaate voolusid esitavatelt autoritelt, mõnikord ka tõlgetest. See on sündinud vastu tahtmist, kuna ei ole soovitud anda tööle kehakat välja nägemist. Aga tsitaatidest ei olnud võimalik loobuda. Osutus tarviliseks ettetoodud

[37] Jakob Jalajas. Julge veretunnistaja mälestuseks. Kirikuleht (E.E.L.K. Konsistooriumi väljaanne) Nelipühiks, 1942.a.
[38] Saard 2008, 15. Saard märkis, et Variku magistritöö on hävinud.
[39] Konsistooriumi arhivaari Janis Tobrelutsu kirje magistritöö kausta lõpus.
[40] EELKKA. Säilik 11.662. Magistritöö on vormistatud masinkirjas.
[41] EAA 2100.2.15. Tartu Ülikooli Usuteaduskonnale esitatud kirjalike tööde nimestik hõlmab aastaid 1920–1938, 1939. aasta kohta andmed puuduvad ning aastal 1940 ülikooli usuteaduskond suleti.

> seisukohtade tsitaatide, koguni korduvate tsitaatide läbi päris kindlaks teha. Lõpuks võimaldavad tsitaadid kontrollida esitatud arusaamist kristoloogilistest vaadetest ja nendega ühenduses ettetulevatest küsimustest.[42]

Piiskop Rahamägi on saatnud 14. juulil 1938. aastal Jaak Varikule järgneva sisuga kirja:

> [---] Sinu magistri astme suuliste eksamite kohta ei ole minule teaduskonnast mingit kindlat teadet tulnud, küll kõneles kord sellest Tartus dr Tauli introduktsioonil dekaan Aaslava suuliselt, kuid kui mina kui dotsent peaksin eksamineerima väljaspool Tartut ja suvevaheajal, siis peab minul selleks kindel kirjalik teatis olema. Vahepeal on minu töö nõnda kujunenud, et mina arvatavasti kindlasti 21.-31.08 olen Norras. Sel puhul võiksid Sinu eksamid olla enne 21.08 või semestri alul. Nõuded eksamiteks on need samad, mis harilikkudel üliõpilaseksamitel, kuid laiemas ulatuses. [---] Sina oled ju kaua olnud usuõpetaja ja tegelenud nende küsimustega, olen kindel, et Sina jälginud oled süstemaatilise usuteaduse arengut peale ülikooli lõpetamist.[43]

Tartu Ülikooli Usuteaduskonna väljaläinud kirjade registreerimise raamatust võib leida järgmise kirje 5. maist 1939: „Sissekanne nr 18. Piiskop Rahamägi. Õp Variku magistri eksamite asjus.“ [44] Väljaläinud kirjade säilikutes aga vajalikku teavet ei leidu.[45] Kuigi Varikut ei ole tituleeritud magistriks, [46] võib tema uurimistööd pidada kirikuloolises kontekstis siiski oluliseks. Varik kirjutas:

> Mis teema käsitlemise laadisse puutub, siis ei saa praegusel silmapilgul ajalooline käsitlus distantsi puuduse tõttu tõsiselt kõne alla tulla. Siin tahetakse tabada dogmaatiliste seisukohtade olu ja järele katsuda nende tõtt.[47]

Võttes arvessse, et viimased kasutatud allikad on aastast 1936[48], võib magistritöö kirjutamise algusajaks lugeda aastat 1937. Tundub loogiline oletada, et kaitsta soovis ta seda seoses tulevase tööga ülikoolis.[49] Variku magistritööle on viidanud prof Olaf Sild aastal 1938 ilmunud õpikus „Eesti kirikulugu vanimast ajast olevikuni,“[50] kasutades raamatus viidet kujul „5a“. Sellest võib välja lugeda, et viiteaparatuur oli juba käsikirjas paigas ja valmis, kui ta nägi Variku magistritööd. Et mitte kogu numeratsiooni uuesti teha, siis tekitab ta viitele „5“ juurde „5a“ viite. Võib arvata, et

[42] Jaak Varik. Kristoloogiline probleem Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus. Magistritöö 1939, 8.
[43] EELKKA Jaak Variku isikutoimik. Piiskopi kiri Varikule 14.08.1938.
[44] EAA 2100.5.51 (1.04.1939 –30.08.1940).
[45] EAA 2100.3.498; 2100.5.37.
[46] Lembit Raid. Tartu Ülikooli Usuteaduskond 1632–1940. Tartu 1995, 142.
[47] Varik 1939, 7.
[48] G. Dehn; H.B. Rahamägi; H. Põld; J. D. Schniewind, 1936.
[49] Dr Priit Rohtmetsa e-kiri Anneli Leinile 25.05.2015.
[50] Olaf Sild; Vello Salo. Lühike Eesti kirikulugu. Tartu 1995, 124, 180.

professor tahtis Variku esitatud töö, mida veel ehk polnud kaitstudki, juba oma raamatusse jäädvustada.[51]

Aga oluline on märkida, et magistritöö ei ole vormistatud nõuetekohaselt. Puudub täielikult allikate ja kirjanduse loend. Tekstis tehtud viited on vigaselt ja puudulikult vormistatud või puuduvad üldse. Suure tõenäosusega poleks nii suurte vormistuslike puudustega tööd usuteaduskonnas kaitsmisele lubatud.

19. jaanuaril 1939. aastal on ajaleht „Eesti Kirik“ kajastanud 24.-26.01.1939 toimunud Usuteadlaste konverentsi järgnevalt:

> [---] Konverents on sellel aastal seatud ühendusse eestikeelse Piibli juubeliaastaga ja selle tõttu on ka konverentsi peateemaks võetud „Piibel ja kirikuõpetaja“, mille kohta on palutud ettekanne Tartu Ülikooli usuteaduskonna esindajalt mag. Jaak Varikult. Teema käsitleb kirikuõpetaja suhtumist Piiblisse ja Piibli tähtsust kirikuõpetaja elus ning töös. [52]

Õpetaja emer Uno Plank on kirjutanud oma mälestusteraamatus:

> Praost Warikul oli kavatsus minna Saksamaale oma doktori-kraadi saavutama. Selle mõttega oli ta mind kutsunudki omale isiklikuks adjunktiks, et asendaksin teda ta Saksamaal oleku ajal. Kuid sellest ei tulnud midagi välja. Kogudus ei tahtnud võtta minu palga näol endale lisa-kulu ja praost Warik polnud ise võimeline minule tema Saksamaal oleku ajal tasuma. Nii olin ma juunikuust alates jälle „vaba“.[53]

Õp Uno Plank töötas EELK Jõhvi Mihkli koguduses õp Variku abilisena alates 23. märtsist kuni 5. juunini 1939. aastal. [54]

Prof dr Elmar Salumaa on kirjutanud:

> Senine Tartu Ülikooli rektor prof J.Kõpp sai pärast rektoraadi üleandmist pikema palgalise puhkuse teadusliku töö otstarbel. Selletõttu vabanes ta loengute pidamisest ja homileetilis-katehheetilise seminari juhatamisest. Juba 1937. aasta lõpul kerkis päevakorda küsimus, kes hakkaks prof J.Kõppu asendama, sest mainitud seminari ei saanud pidamata jätta. Küll leidus

[51] Dr Riho Saardi e-kiri Anneli Leinile 4.06.2015.
[52] [http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=eestikirikeelk19390119.2.3] 24.05.2015.
[53] Uno Plank. Nii see oli... Jutustusi mälestustemaalt. Baltimore, Maryland. U.S.A. 1990, 18.
[54] EELKJMKA. Lauajuhend 1937 – 1940. 18.03.1939 – Piiskopl vik Laurile: Palve määrata abijõuks õp Uno Plank. 23.03 – Piiskopl vikaar teatab oma nõusolekut. 2.06 - Teade Piiskopi asetäitja O. Laurile vik õp U. Planki lahkumisest Jõhvist.

> mõningaid mehi, kellel oli magistrikaad tegeliku usuteaduse alal, kuid prof J.Kõpp ise soovis asendajana näha mõnda säärast isikut, kellel oleks pikem praktika tegelikus kirikuõpetaja töös. Omalt poolt soovitasin teha sellekohane õppeülesanne abipraost J.Varikule, keda tundsin soliidse teoloogina ja kes oma rikkalikest kogemusist jagades võis osutuda üliõpilasile paljupakkuvaks juhendajaks. Prof J.Kõpp kartis esialgu mainitud kandidaadi teoloogilist vanameelsust, ent leidmata paremat, nõustus ta viimaks Variku kandidatuuriga. Nii tegigi teaduskond J.Varikule ametliku ettepaneku, mille see ka pärast kaalutlemist vastu võttis.[55]

Prof dr Salumaa jätkas:

> Väga masendavaks kaotuseks oli Narva-Alutaguse praosti Jaak Variku mõrvamine, kes sõjapäevil vahistati ja oma kodu läheduses koos paari teise kohaliku elanikuga maha lasti. Temaga varises hauda üks meie kiriku haritumaid ning tõsisemaid teolooge. [---][56] Jõgeval oli mul valminud ulatuslik „Evangeelse eetose alused“, mis muide oli pühendatud praost Jaak Variku mälestusele.[---] [57]

2.2. Magistritöös kasutatud allikad

Variku magistritöö kirjandusallikate detailne lähiuurimine peab näitama magistritöö vormistuslikku külge. Selleks on Variku töös tehtud kirjandusviited esitatud kursiivkirjas. Kasutatud teoste olemasolu või puudumine avalikest raamatukogudest, ka Usuteaduse Instituudi raamatukogust, annab ettekujutuse 1940. ja 1948. aastate nõukogude okupatsiooniaegsest teoloogilise kirjanduse likvideerimiskampaania tõhususest, mistõttu mitmed teosed ei ole enam selletõttu Eestis kättesaadavad.

1. Das Neue Testament Deutsch (Schniewind´i Matteuse kommentaaridest).

Julius Daniel Schniewind. Das Evangelium nach Matthäus. Vandenhoech und Ruprecht 1936.

2. E.Stange, Die Religionswissenschaft der Gegenwart in Selbstdarstellungen: Beth,Girgensohn jt.

Die Religionswissenschaft der Gegenwart in Selbstadarstellungen. (Hg.) Erich Stange. Bd 5. Leipzig 1925-29.

---

[55] Salumaa, 443-444.
[56] *Ibid*. 572-573.
[57] *Ibid*. 860. Nimetatud teos: Evangeelse eetika alused. EELK Usuteaduse Instituudi Toimetised. Tallinn. 2003.

3. Girgensohni broshüür „Die Inspiration der Heiligen Schrift.“

Karl Girgensohn. Der Inspiration der Heiligen Schrift. Dresden 1926.

4. Glaube u.Verstehen (Bultmann).

Rudolf Bultmann. Glauben und Verstehen: gesammelte Aufsätze, Bd. I, Tübingen 1933.[58]

5. Günther Dehn. Leitfaden eines evang.Unterrichts für Erwachsene, Pastoraltheol.1936.

Günther Dehn. Leitfaden eines evangelischen Unterrichts für Erwachsene in: Monatsschrift für Pastoraltheologie (32) 1936.

6. Haitjema. „Barl Barths „Kritische Theologie.“

Theodorus L. Haitjema. Karl Barths "kritische" Theologie/von Th.L. Haitjema; deutsche Ausgabe besorgt von Peter Schumacher. Veenman & Zonen 1926.[59]

*7. HB.Rahamägi , Eesti Ev.Lut.usu vaba Rahvakirik Vabas Eestis.*Hugo B.

Rahamägi. Eesti evangeeliumi luteri usu vaba rahvakirik vabas Eestis. Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli Toimetused B Humaniora X. Tartu 1926.

8. H.B.Rahamägi , Jumala riigi palve.

Hugo B. Rahamägi. Jumala riigi palve. Tallinn: Eesti Kirik 1936.

9. H.B.R. , Milline usund vastab eestlase iseloomule,E.Üliõpil.Seltsi Album 10.

Hugo B. Rahamägi. Milline usund vastab eestlase iseloomule? — Eesti Üliõpilaste Seltsi Album 10, 1934.

10. H.Põld, Luteriusu austest ja tunnustest.

Harald Põld. Luteriusu alustest ja tunnustest. Tallinn: E.E.L.K. Sisemisjoni Selts 1936.

11. Ritschl, Rechtf.u.Vers. , III, lk192.

Albrecht Ritschl. Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung. Bd. 3, Die positive Entwicklung der Lehre / dargestellt von Albrecht Ritschl. Bonn. Adolpf Marcus 1895.

---

[58] Teos pääses nõukogude-aegsest hävitustööst ja Tartu Ülikooli Raamatukogus on 1 eksemplar säilinud.

[59] 1940. ja 1948. aastatel toimunud teoloogilise kirjanduse hävitamiskampaaniate tulemusena on säilinud ainult 1 eks, mis asub TÜR-s.

12. Vastuseks prof.Rahamäele.

Theodor Tallmeister. Võitlus edumeelsuse ja tagurluse vahel Eesti kirikus. Vastuseks konsistooriumiliikmele prof. H. B. Rahamäele. Tallinn 1927.

13. Vastuseks õp.Th.Tallmeistrile.

Hugo B. Rahamägi. Vastuseks õp Tallmeistrile „Konsistoorium ja protestantline liikumine“ ilmumise puhul. Tartu 1927.

14. Päevaleht nr 51, 1923.

15. Krist. Perekonnaleht.

Kristlik Perekonna leht. Ilmus aastatel 1903 –1940. Toimetaja ja väljaandja Gustav Allo. Tallinn.

16. Meie Kirik
1921 nr 1; 1922 nr 15,39,40,43; 1923 nr 3,5,8,10,12,16,35,36,38; 1924 nr 47; 1927 nr 23; 1930 nr 18,21,27; 1931 nr 1,3,10 –18

17. Protestantiline Ilm
1923 nr 1–5, 9,10; 1924 nr 4,5,12; 1925 nr 2;1926 nr 1,2,10; 1927 nr 7,12; 1928 nr 4;1929 nr 1,3,9,11; 1930 nr 10; 1931 nr 5,9

18. Eesti Kirik
Eesti Kiriku proovinumber 1923.

3. KRISTOLOOGIA

3.1. Kristoloogia mõiste, vaidlusküsimuste üldtaust

Kristoloogia on õpetus Kristusest, tema isikust ja tööst, olles sellisena põhjapanevaim osa kristlikus õpetuses üldse. Kristoloogia sai alguse algkoguduse pärimusest Jeesuse Kristuse kohta, nagu need on fikseeritud UT-s, neid korrastades on kristoloogia käinud läbi pika ja võitlusrikka arengutee, mis jõudis suhtelisele lõpule alles Chalkedoni kirikukogu (451) otsusega. See ei tähendanud aga kaugeltki kõigi kristoloogia alaste probleemide lõplikku lahendust. Näib, et iga ajastu, iga mõttesuund peab uuesti andma vastuse Naatsareti Jeesuse küsimusele: „Kellele teie mind ütlete olevat?“ (Mt 16:15), mistõttu kristoloogia probleemid on alati aktuaalsed, alati teoloogilise mõtlemise keskmes.[60]

Kristoloogia on ristiusu keskseim õpetus selle kohta, et ajalooline inimene Naatsareti Jeesus on seesama Kristus (Messias), keda VT on tõotanud ja kellest UT tunnistab. Jumala läkitatuna sellesse maailma on ta prohvet, ülempreester ja kuningas Jumala riigis, Jumala Pojana ja Inimesepojana vahemees Jumala ja inimese vahel, Lepitaja ja Lunastaja, kelle kaudu kogu maailmale on alanud Jumala õndsusttoov valitsus, mis on praegu veel varjatud, kuid Jumala ettemääratud viisil ning ajal täiuslikult lõpule viiakse. Seda käsitledes on kristoloogia kõige otsesemalt seotud soterioloogiaga, eklesioloogiaga ja eshatoloogiaga.[61]

Kristoloogiline probleem sisaldab endas kahte küsimust: Jumala ja Jeesuse jumalikku vahekorda ning suhet Jeesuse jumalikkuse ja inimlikkuse vahel. Varik kirjutas: „Ükski muu küsimus ei ole meie kirikurahvast nõnda liikuma pannud.“[62] Arutelu E.E.L.K. põhikirja § 3 „protestantliku saba[63]“ kohta tõusis teravamalt esile III kirikupäeval 13.-15. juunil 1922 Tartus. Harald Põld koos Eugen Tannebaumi ja Nikolai Bäuerlega heitis Kõpule ette, nagu pooldaks ta korralagedust usualustes, ja nõudis „protestantiliku saba“ kustutamist, mille tulemusena Kõpp astus

[60] Elmar Salumaa. Süstemaatilise teoloogia käsiraamat. EELK Usuteaduse Instituudi toimetised XVII. Tallinn 2009, 211.
[61] *Ibid.* 234, 235.
[62] Varik 1939, 2.
[63] „E.E.L.K. õpetuse aluseks on Vana ja Uue Testamendi kaanoni raamatud ja neid seletavad Ev.Luteruse kiriku usutunnistuse kirjad *protestantismuse vaimule* vastavas mõttes.“ Varik 1939, 3.

konsistooriumi assessori kohalt tagasi (tundes kriitikute inkvisiitorlikku vaimsust). 1923. aasta usuteadlaste jaanuarikonverentsil tuli teema taas esile. Põld oli Meie Kiriku veergudel avaldanud kahtlust, et Tallmeister omavoliliselt ja sihiteadlikult võltsis kiriku põhikirja. Rahamägi, kes kuulus teisse põhikirja komisjoni, selgitas, et „reformatsiooni vaim“ asendati „protestantliku vaimuga“ põhjusel, et „Protestantlik vaim rõhutab elavat vaimu ja evangeeliumi, püha Kirja... protestantiline vaim ei taha olla ja ei ole esimeses joones midagi muud kui vaim, mis evangeeliumile vastab.“ [64]

Varik kirjutas:

> Nimetatud lisand oli kahtlemata „aja märk“. Liberaalne teoloogia koputas ägedalt Eesti Kiriku ukse pihta ja nõudis sisselaskmist ning ametlikku eluõigust. Sellele voolule astus vastu alalhoidlik, luterlik vool, pealegi mitte sugugi vähema ägedusega kui esimene. Varsti seltsis veel kolmas vool, kelle tendents teatavas mõttes lepitav oli, kes aga varsti võitlusesse astus liberaalse teoloogia vastu.[65]

Ilmutusküsimustes olid usulised voolud ühisel dogmaatilisel seisukohal. Kristlik usuline tunnetus on pärit ilmutusest ning ilmutus osutub ka tunnetuse ülimaks normiks. Tallmeister kirjutas:

> Ei ole midagi ekslikumat, kui tõendama tulla, et meie usuliste vaadete aluseks ja allikaks mõistus on. Oleme mitmel korral näidanud, et meie oma seisukohta just Piibli peale rajame.[66]

Pooldati ka arvamust, et ilmutus peab saama inimesele isiklikuks tõeks (see ei tähendanud küll piiblitõdede mehhaanilist jaatamist, isiklik tõde pidi sündima erilisest usaldusaktist või südametunnistuse kohtumisest Jeesusega). Varik rõhutab: „Kuid mitte vähem pretensioone samale vaatele ei osuta ka Tallmeister. „Just vabameelsete mõtte- ja usuelu on täiesti kristotsentriline.“[67] On tähelepanuväärne, et Põld ja Tallmeister seadsid Piibli oma väljenduste ja seisukohtade aluseks.[68]

Samas läksid nimetatud teoloogide vaated kristoloogilises küsimuses täiesti lahku. Tallmeister, polomiseerides Põllu vastu, ütles, et Põllu Jumal ei ole Jeesuse Kristuse

---

[64] Saard 2008, 81-83. Tsitaat EELK IV Kirikupäevalt – Usuteadlaste konverentsilt Tartus 24.-26.01.1923 § 10.
[65] Varik 1939, 3.
[66] *Ibid*. 9; P.I. nr 5 1923, 54-55 ja nr 2 1926.
[67] Varik 1939, 9. ; P.I. nr 5 1923.
[68] Varik 1939, 10.

Isa. Põld väitis, et Tallmeistri Jumal ja Kristus ei ole luterliku kiriku usu aluseks. Positiivne vool prof Rahamäega kaldus rohkem Põllu kui Tallmeistri poole. Vaidluses Tallmeistriga kinnitas Rahamägi, et Tallmeister ei seinud Püha Kirja alusel.[69]

Vaidluse tekitas ka küsimus Jeesuse jumalikkuse kohta – kas Jeesus oli Jumala Poeg? Tallmeister esindas Ritschli vaateid (Brunner nimetas „esimeseks ritschlaseks“ Paulus Samosatast).[70] Põllu tõde oli: „Meie ühenduses ei lange rõhk uuenduste küsimusele, vaid nõudele, et Kristust tunnistatakse Jumala igaveseks Pojaks, kes patuse lihasse tulnud, ja piiramata Issandaks ja ainsaks Jumalaks.“[71]

Varik pidas oluliseks, et voolud on selgitanud oma seisukohti. Ta kirjutas:

> Nende meeste väärtust ei vähenda mitte sugugi asjaolu, et nad oma vaadetes äraripuvad on evangeelse luterliku kiriku juhtivatest teoloogidest, nagu Põld Lutherist, Tallmeister Ritschl´ist ja teatud määral ka „usundiloolisest koolkonnast.“ Mõõduandev on, et nad kõige äraripuvuse juures iseseisvalt mõtlevad, ja oma tõdedega esile tulevad. Ei saa tunnustust keelata ka „ausa mängu“ pärast, kus seisukohad on julgesti esitatud.[72]

3.2. Harald Põllu kristoloogia

Vaimne atmosfäär, millest pärineb Harald Põld, on nn uusluterlus. See oli saksa luterlikus kirikus XIX sajandi algupoole kerkinud teoloogiline vool, mis soovis pärast valgustusjärgset ratsionalismi (Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdu) jälle tugevamalt toetuda luterliku kiriku traditsioonilistele usualustele – Piiblile, vanakiriklikele usutunnistustele (Apostlik, Nikaia ja Athanasiuse usutunnistus) ning luterlikele usutunnistuskirjadele, mis koondati 1580. aastal Konkordia raamatusse. Uusluterlus soovis mõneti olla ka nn luterliku ortodoksia uusväljaandeks – luterliku ortodoksia (vahel nimetatud ka vanaprotestantluse või protestantliku ortodoksia) ajastu (Konkordia vormelist 1580 kuni vennastekoguduseni XVII sajandi algul) kattub Eestis umbkaudu Rootsi ajaga.[73]

---

[69] Varik 1939, 11; Päevaleht nr 51, 1923 – Vastuseks õp T.Tallmeistrile.
[70] Varik 1939, 17.
[71] *Ibid*. 19.
[72] *Ibid*. 51.
[73] Arne Hiob. Harald Põld ja konfessionaalne luterlus. M.K. 16.11.2014 [http://www.meiekirik.ee/index.php?option=com_content&task=view&id=4320&Itemid=4] 8.05.2015.

Kogu uusluterlus kujutab endast teadlikult konfessionaalset luterlust (milles leidub aga ka XVIII sajandil levinud pietistlikke mõjusid), mille nimekaimaks esindajaks oli Tartu ülikoolis Theodosius Harnack (1816–1889), kelle õpilaste õpilased olid ka eesti pastorid. Teiseks tuntud nimeks on Christoph Ernst Luthardt, kes küll ei tegutsenud Eestis, ent kelle uusluterlikust vaimust kantud dogmaatika kompendium oli laialt levinud õpikuks.[74]

Põld nägi „protestantismi vaimu“ sissetoomises kiriku õpetusküsimustesse tee avamist teoloogilisele vabameelsusele ja sellega kaasnevat eemaldumist Jumala sõna ja usutunnistuse aluselt. Põld rõhutas, et „Jumala sõna peale on meie kirik üles ehitatud. Kes selle kallal raputab, raputab kiriku aluste kallal.“[75] Ta oli mures, et inimesed käisid vähe kirikus ning kõlbelised ja usulised väärtused olid jäänud ühiskonnas tahaplaanile. Selleks pidi sõna kuulutamise läbi kirik uuesti ärkama.[76]

Põld oli kindlal seisukohal, et Jeesus on Jumala Poeg, kelle läbi kõik on loodud. Põld kirjutas:

> Uuendus, mis meile nüüd vaja läheb on, et meie kirik kõik need ebalutherlikud õpetused ja tunnistused enesest ära raputab ja Jumala poega Jeesust Kristust jälle oma piiramata Issandaks ja ainsaks Jumalaks tunnistab, kes on Isaga üks.[77]

Põld rõhutas, et oluline on tunnistada Kristust Jumalaks ja Issandaks, sest kes peab Jeesust vaid prohvetiks, on usuliselt samaväärne türklastega. Isa juurde saab vaid Poja läbi. „Kristus on tõsine Jumal, sest ta on Pühast Vaimust saadud ja Isast igavesti sündinud.“[78] Kristus on Jumal triniteedi mõttes, ta on sündinud ilmale Neitsi Maarjast. „Kristus on lihasse tulnud igavene Jumal.“[79] Augsburgi Usutunnistuse 3. peatüki järgi toonitab Põld:

> Kristus on Jumal, kuid ta on ka inimene. Kristuse isiku suur jumalik saladus peitub selles, et tema sees kaks loomust on ühendatud: jumalik ja inimlik. Jumal on inimeseks saanud, et meie seas elada ja meie sarnasena Jumalale sõnavõtlik olla ja meid temaga lepitada.[80]

---

[74] *Ibid.*
[75] Varik 1939, 5; M.K. nr 10, 1923.
[76] Varik 1939, 4.
[77] *Ibid*. 19; M.K. nr 35, 1923.
[78] Varik 1939, 20; M.K. nr 27, 1930.
[79] Varik 1939, 21; M.K. nr 47, 1924.
[80] Varik 1939, 22, 23; M.K. nr 27, 1930.

Põld pidas tähtsaks ka Kristuse inimliku loomuse ülendamist, mille tähtsaim osa on ihulik ülestõusmine. Selle kaudu näitas Kristus end võitjana patu, surma ja kuradi üle. Põld on oma töödes palju käsitlenud Kristuse ülempreestri- ja lunastustööd. „Jumala viha – see on sõna, mida on tarvis eriliselt esile tõsta. Jumala püha viha on Jumala muutumata ja kõikumata õigus nõuda, et tema käsku täielikult täidetaks, ja peale panna igavene nuhtlus kõigile neile, kes neid käske mitte ei täida.“[81] Jumal võib olla vihane, aga ka täis armu, kuna ta on igas suhtes täieline ja absoluutne.[82]

Õpetuses on olulisel kohal pattude andeksandmine Jeesuse Kristuse vere läbi. Jumal on valmistanud meile lepituse, ohverdades surma oma talle. Ohvrisurm näitab, et Jumala õigus nõuab ohvrit ning Jumala armastus toob ohvri. Poja sõnakuulmises saab avalikuks Isa igavene armastustahe. Kristuse lepitustööd kroonib tema ihulik ülestõusmine. Kristuse lepituse läbi on inimene Jumalaga astunud osadusse, sellega vabaks saanud patu ja kuradi võimusest. See on lunastus, päästmine, mis on kindel Kristuse ülestõusmise tõttu. Kristus kui ülestõusnud Issand valitseb kõigi loodu üle, kaitseb oma kirikut ja hoiab tõsiste liikmete usku Püha Vaimu läbi. Kristuse lepitus- ja lunastustöö kuuluvad ühte. Põllu vastased on tema vaateid nimetanud isegi „veriseks usuteaduseks.“[83]

Põllu paremaks mõistmiseks võib välja tuua ühe tema olulistest mõtetest: „ Mõistust usu üle seada ei julge mina aga mitte; ütlen tõesti ühes Tertullianiga, et sellepärastki *credo, quia absurdum*, ja tänan Jumalat, et ta minule on annud Martin Lutheri juhatajaks.“[84] Põld pidas oluliseks Jeesuse jumalikku olemust, ta rajas oma usu ja õpetuse ainult Piiblile. Ta hülgas põhimõtteliselt iga katse Kristuse isikut ja tööd kokku võtta ratsionaalsesse vormelisse.[85]

Põld on kirjutanud:

> Luteriusk tähendab meie piibliusku selle sõna täpsemais mõttes, nagu Martin Luther ise seda rõhutab. Et luteriusk on üksnes rajatud Piiblile, siis meie peame seda usku ainuõigeks usuks. Muidugi tunneb seda ära vaid see, kes ise on selle sees. Ja kes seda ära tunneb, see ongi vast õige luteriusuline.[86]

---

[81] Varik 1939, 23, 24; M.K. nr 13, 1931.
[82] *Ibid*.
[83] *Ibid*. 25-27.
[84] *Ibid*. 12; M.K. nr 4, 1923.
[85] Varik 1939, 12.
[86] *Ibid*. 13; Harald Põld. Luteriusu alustest ja tunnustest. Tallinn 1936, 6.

Põllu kristoloogias oli olulisel kohal kaks mõistet: ilmutus ja inspiratsioon. Jumal ilmutas ennast inimestele Pühakirja kaudu, mis on ainukeseks õndsakstegevaks tõeks. Martin Lutheri ja luterliku usu seisukohalt on tõeline Jumala sõna ainult see sõna, mis kannab eneses Kristust Vana ja Uue Testamendi terviklikkuse kaudu. Sest:

> Kristus on ka isiklikult VT ajal mitmelegi ilmunud, nagu UT seda tunnistab. [---] Nii on pühakiri ehk piibliraamat täielik Jumala sõna ja Jumala sõnade kogu ja ei leidu ega tohi olla sellepärast teisi usutee juhte ega usuõpetuse allikaid. See on luteriusu vääramata seisukoht ja tema kindel aluspõhi.[87]

Oma mõtteviisi võtab Põld kokku väitesse, et pühakiri on „täielikult Jumala sõna ja otsast otsani Püha Vaimu juhatusel kirja pandud“[88] – see on sõnasõnalise inspiratsiooni tunnistamine.

Magistritöös märkis Varik, et Põllu seisukoht ei ole verbaalinspiratsiooni osas siiski lõplikult selge olnud, sest Põld on kirjutanud:

> Selle sõnalise inspiratsiooniga kollitatakse siis ka Ev.Luteruse usu õpetajaid. Martin Lutheruse õpetus see ei ole: tema ei küsi üksikute sõnade järele, vaid ta pärib ikka, mis on kirjutaja mõte olnud, mis ta on tahtnud oma sõnadega ütelda. Sellel seisukohal asub ka Luteruse kiriku õpetus, mille vastu põrmugi ei käi sõna „Pühad mehed on kirjutanud, aetud Pühast Vaimust.[89]

Põld jätkab:

> Nagu Kristusel lihas olles inimlik ihu oli, nii on temale kiri praegugi inimlikuks ihuks, sest see kiri on kirjutatud inimese käega. Ja nagu ususilmad lihaks saanud Sõna nägid täis armu ja tõtt, nii näevad ususilmad ka täna selgesti kõige inimlise koore peale vaatamata Kirjasõna sees Kristuse au, täis armu ja tõtt. Sellepärast ongi Piibliga see lugu, et ta ei ole harilik kiri, vaid püha kiri, sest Püha Vaim annab tema läbi Kristusest tunnistust. [...] Me ei leia Pühakirjas ühtegi vale ehk eksisõna Kristuse kohta. Küll võime möönda, et Piibli inimlikus vormis ja arvamistes, mis Kristust ei puuduta, võib leiduda inimlikke eksiarvamusi.[90]

Rahamägi kirjeldas 1939. aastal alalhoidlike seisukohti järgmiselt:

> Ta tahab õpetuslikult olla mõlemat: seista tähttähelisel inspiratsiooni õpetuse alusel, aga olla ka „puht luterismi” või ortodoks, õigeusklik luterluse esindaja.

[87] Varik 1939, 14; M.K. nr 3, 1923.
[88] Varik 1939, 15; M.K. nr 12, 1923.
[89] Varik 1939, 15-16; M.K. nr 36, 1923.
[90] Varik 1939, 16; M.K. nr 36, 1923.

> Variatsioonid on olemas. Üldiselt on lause „Püha kiri on Jumala sõna kaanest kaaneni" neile kõikidele omane, aga mõned loobuvad tähttähelisest inspiratsiooniõpetusest siiski luterismi mõttes. Rahamägi esitab üldistuse, et alalhoidlike põhimõtete kohaselt on maailm 5000 aastat vana, madu paradiisi aias kõneles inimese keelt, Moosese raamatud on kõik Mooseselt jne. Ühtegi lisandust sellele, mis kord kirjutatud, alalhoidlikud ei tunnista: „Teisi usutunnistuse formulatsioone ei või ega saagi enam olla." Nii on tema hinnangul alalhoidlike vaadetes kõik selge ja kindel, „aga tihtipeale kivistunud ja tardunud olekus ja kujus.[91]

3.3. Theodor Tallmeistri kristoloogia

Uusprotestantismi vaimseteks isadeks saab teoloogia ajaloos nimetada ikka ainult Friedrich Scleiermacherit, Albrecht Benjamin Ritschlit ja tema töö jätkajaid Adolf von Harnackit, Wilhelm Hermanni ja Ernst Troeltschi. Neist säravaimaks osutus Harnack, keda võib pidada liberaalse teoloogia kuulsamaiks esindajaks.[92]

Sarnaselt Schleiermacheriga rajas Ritschl oma teoloogia kristlikule kogemusele. Ent tema jaoks oli Schleiermacheri lähenemine sellele omase tunnete ja emotsioonide rõhutamisega liialt subjektiivne ja „müstiline." Tema lahendus oli pöörduda ajaloo poole, mis pidi olema nii subjektivismi kui ka ratsionalismi ravimiks. Teoloogia pidi põhinema Jumala ilmutusel Jeesuses Kristuses, mis on jäädvustatud UT-s. Ritschli vastuseis individualismile ja subjektivismile avaldub ka ristiusu kogukondliku külje rõhutamises. Ritschl toonitas, et kristlikku päästmist võib kogeda ainult koguduse osaduses. Ta eitas pärispatu õpetust ning kinnitas, et on võimalik elada ilma patuta. Nagu Schleiermachergi, võib Ritschl küll rääkida Jeesuse jumalikkusest, aga selle all peab ta silmas tema täiuslikku inimlikkust. Jeesus oli Jumal selles mõttes, et tal olid täiuslikud teadmised Jumalast ning ta oli ühendatud temaga kõlbelise kuulekuse läbi.[93]

Adolf von Harnack oli eelkõige kirikuloolane. Harnacki ristiusu olemus põhines tema arusaamal Jeesuse Kristuse isikust ja õpetusest. XIX sajandil rakendati Jeesuse isikule ajaloolise kriitika meetodeid. Mitmed õpetlased pakkusid välja „ajaloolise Jeesuse" rekonstruktsioone, mis tavaliselt andsid tulemuseks imedevaba tegelase, kes

[91] Rohtmets 2012, 159.
[92] Saard 2008, 10; Arne Hiob. Uusaja kristlikud mõtlejad. Tallinn: Johannes Esto Ühing 2008, 29.
[93] Tony Lane. Õhtumaa mõtte loojad. Logos. Tallinn 2002, 212-213.

ei rääkinud iseendast, vaid kuulutas lihtsat liberaalset sõnumit inimeste vendlusest ja Jumala isadusest.[94]

Liberaalne teoloogia pidas oluliseks rõhutada dogmaatilise Kristuse asemel Jeesuse religioosse isiku ainulaadsust, inimloomuse optimistlikku käsitlust ja kultuuri evolutiivsust. Euroopalikus protestantlikus teoloogias tähistas see uut etappi. Spekulatiiv-dogmaatilise asemel hakati endisest enam rõhku panema ajaloolis-kriitilisele ja tehti vahet usu ning selle dogmaatilise kuju vahel, mis oli ajaloolise arengu loome. Aastal 1939 võttis Eesti luterliku kiriku piiskop Hugo Bernhard Rahamägi (uus)protestantismi teoloogia kokku ühe määratlusega. See oli teotsentriline ja vastandlik konservatiivide kristotsentrismile, kus kõik liikus Kristuse ja tema vere ümber.[95]

Liberaalse voolu mõõduandvaks esitajaks ja „protestantismi vaimu“ teerajajaks Eestis oli Tallinna Püha Vaimu koguduse õpetaja Theodor Tallmeister.[96] Eesti kultuuriruumis saab Tallmeistrit pidada ikkagi ainult Saksa kriitilise ja liberaalse teoloogia vahendajaks.[97] Ta nimetas ennast kord „Harnacki jüngiks,“ jõudes järeldusele, et tema vastased kuulutasid vale ristiusku.[98]

Tallmeister oli mures kiriku raske olukorra pärast ja ootas kiriku tervenemist. Ta nõudis kõigepealt usulise kultuuri süvendamist.

> Kristlik vaim meie rahva luusse ja lihasesse tungiks, et teadlikkus kasvaks, tahtejõud kõveneks, mõtteilm areneks. Tarvis on, et mitte harjumus või hirm, paganlik ebausk või märatsev harimatus ei kannaks meie kirikuelu, vaid teadmine ja tunne, et Kristuse evangeelium elu kõrgemaid väärtusi sisaldab, et jumalariigi aade ja inimkonna tulevik lahutamata seotud on, et meie kõlbelise ja vaimlise täiuse poole püüdlemiseks siin ilmas elame.[99]

Uusprotestantistide endi jaoks oli protestantism „inimese täisealisuse ja iseseisvuse kuulutamine kõigil vaimuelu aladel: poliitikas, teaduses, kunstis, esijoones aga religioonis... Kes tahab ausaid inimesi, peab tahtma vabu inimesi.“[100] Ka voolu ajakiri Protestantiline Ilm oli mõeldud mõtlevale ja haritud koguduseliikmele.

---

[94] *Ibid.* 213, 215.
[95] Saard 2008, 7-9.
[96] Varik 1939, 5.
[97] Saard 2008, 10.
[98] Varik 1939, 29.
[99] Varik 1939, 5; P.I. nr 1, 1926.
[100] Saard 2008, 10; P.I. nr 6, 1926.

Ajakirja esimeses numbris ilmus peatoimetaja Tallmeistri juhtkiri „Mida me tahame?“ , milles ta teatas üsna pretensioonikalt:

> Meie ei taha muud kui tõtt. Kes seda ausal ja otsekohesel viisil otsida tahab, ilma eelarvamusteta ja kõrvalhuvideta, tulgu meiega kaasa. Meie anname igaühele sõna, kes puhta südamega ja õiglase meelega usuküsimusi harutada tahab... Seda võib muidugi küll juhtuda, et meie kirikust ja tema ametlikust õpetusest mõnikord mööda minema peame, sest kirik on ainult abinõu ja mitte kunagi otstarve ise.“[101]

Samas Tallmeister rõhutas oma kristotsentrilisust:

> Jeesuse evangeeliumi ei kuulu mitte ainult Isa, vaid ka Poeg. [...] Selles mõttes (et ta Jumala poolt Messiaks on määratud ja Jumalaga täiesti erakorralises vahekorras seisab) kuulub Poeg minu tõetunde järele kindlasti evangeeliumi.[102]

Tallmeistrit isiklikult tundnud õp Otmar Pello hinnangul võttis nii Tallmeister kui ka tema lähim võitluskaaslane Voldemar Kuljus kristlust loominguna, maalinguna, millele oli aja jooksul langenud pikkade perioodide tolmu, mis tuli selleks, et näha algpilti, maalingult eemaldada. Kokkuvõtlikult võiks probleemi esitada nii, et Piibel on saadud läbi personaalinspiratsiooni, kus kirjutajatele anti inspiratsiooni, kuid kui hakata inimest võrdlema eksimatu absoluudiga, siis põhimõtteliselt on inimvaim ekslik ning järelikult on ka Piiblisse talletatud eksida võiva inimvaimu kirja pandud ilmutus. Adolf von Harnacki relativistlikust historismist mõjutatud teoloogiaga tõi Tallmeister esile Piibli ajaloolisuse külje.[103]

Tallmeistrile oli omane, nagu Ritschlile, metafüüsiliste kategooriate põlgamine usulise tunnetuse formuleerimisel. Kui talle heideti ette ratsionalismi, siis tõrjus ta selle energiliselt tagasi.[104] Tallmeister kirjutas: „Piiblit tuleb mõista ajalooliselt, vaadelda teda kui oma aja sünnitust, millest ainult arvustades, võrreldes, sõeludes võib leida jääva väärtusega usuvara.“[105] Piiblist leidis Tallmeister Jumala ilmutust:

---

[101] Saard 2008, 78; P.I. nr 1, 1923.
[102] Varik 1939, 10; P.I. nr 10, 1926.
[103] Saard 2008, 11.
[104] Varik 1939, 29.
[105] *Ibid.* 30; P.I. nr 9, 1931.

> Nimelt on Jumala Vaim elanud Piibli raamatute kirjanikes ja on neid oma tööriistadeks tarvitanud. Tegemist ei ole aga mitte sõnalise inspiratsiooniga, vaid tegemist on inspireeritud isikutega, kelle kaudu Jumal on meiega rääkinud ja keda Jumal oma ligiolemise kohtadeks välja valinud.[106]

Piibli uurimine ja evangeeliumide üksteisega võrdlemine võimaldab saada ajaloolisest Jeesusest paremat ülevaadet.[107]

Tallmeister pidas õigeks, nagu Luthergi, et igakülgse usuteaduse levimine aitab kasvatada „puhtamat ja peenemat arusaamist sellest, missuguses mõttes on Piibel Jumala sõna.“[108] Ta kirjutas:

> Viimaks sai aeg täis ja Jumal otsustas täielikult kõneleda. Pidas tarvilikuks mitte enam osa oma sõnast, vaid sõna ennast ilma saata. Ja ta valis selleks targa tee, millest paremat olla ei saa. Sellepärast andis ta sõnale inimese kuju. Ainult tõsine inimene võis inimkonda lunastada, Jumala ilmaplaani avaldada, elumõtet kehastada. Sõna pidi lihaks saama.[109]

Inimestele on reaalselt antud Jeesuse „inimlikkus“, milles või mille kaudu avaldub ka tema jumalikkus. Tallmeister on oma uurimustes üldiselt olnud seisukohal, et Jeesuse loomuses ei ole midagi üleloomulikku, ta on Joosepi ja Maria poeg. „Jeesus ei ole mitte oma loomuse, oma kas või kehalise kokkuseade poolest teistsugune olevus olnud, kuid teised inimesed.“[110] Jeesus ei olnud ilmeksimatu, ta ei teadnud kõike, ta ei olnud kõigeväeline, teda kiusati. Jeesus ei olnud muud midagi kui inimeselaps, tõeline inimene.[111]

Samas oli ta tahte poolest üks Jumalaga. Patuses ja armastusevaeses ilmas elab Jeesus kui püha olevus ja jumaliku armastuse ilmutus.[112] Kuid Tallmeister tõi välja ka Jeesuse jumalikkuse, mis avaldus täielikus ilmutuses. Kõige suurem ja väärtuslikum, mis Jumal inimkonnale kinkis, oli Jumal ise. „Jeesuses on Jumal alla tulnud, ta on taeva lõhki käristanud, on igaviku toonud ajalikkuse keskele, on

---

[106] Varik 1939, 30.; P.I. nr 20, 1923.
[107] Varik 1939, 30.
[108] *Ibid.* 31; P.I. nr 3, 1923.
[109] Varik 1939, 32; P.I. nr 12, 1924.
[110] Varik 1939, 33-34. P.I. nr 4, 1924.
[111] Varik 1939, 34; P.I. nr 10, 1930.
[112] Varik 1939, 34; P.I nr 5, 1924.

iseenese, oma südame, oma olemuse avanud kui lahtitehtud raamatu, on kinkinud inimkonnale oma rikkuse ja täiuse."[113]

Jumal tuli Jeesuses Kristuses inimsoole lähedale, Kristus on jumalikuks ilmutuseks, mis osutub objektiivse usu aluseks. Jumal on Vaim ja armastus, tema poole on võimalik pöörduda nagu armsad lapsed oma armsat isa paluvad.

> Jumala lähedale tulek inimsoole Jeesuses on muidugi kõigepealt Jumala enda tegu. See on sündinud selle läbi, et Jumal tõstis Naatsareti Jeesuse kõigi inimeste seast välja, valis ja sünnitas ta oma pojaks, s.t andis temale kõik need õigused ja kohused, mis on määratud lõpujärgu messialisele kuningale.[114]

Tallmeistrit lummas Jeesuse juures nähtus, mille ta võttis kokku sõnadesse „kõige suurem au", mis tähendab Jeesuse meelevalda ja võitu kannatamise ja surma puhul. „Tõesti, Isa on oma poega austanud, nagu ei kedagi enne ega pärast. Jumal on iseennast tema sees austanud, sest kusagil ei ole Tema au ilmunud nii imeilusal viisil kui Kolgata ristil."[115]

Kristuse ülestõusmise all mõistis Tallmeister vaimset sündmust, ihulikku ülestõusmist ta eitas, pooldades objekiivset teooriat. Jeesus pani aluse Jumala riigile, kus võib näha tõelist Jumalat: halastavana, õndsaks tegevana armastusena. Jeesuse päästetööst võib tuua välja kolm olulist mõju inimestele: tegelik ülesaamine valust ja hädast eluteel, südametunnistuse rahu andeksantud süü tundmises, võit surma üle. Need, kes Jeesusele anduvad, saavad osa igavesest Jumalast. Jumala lõppsihiks on riik, kus valitseb armastus, koos Jeesusele ustavate ja üksteise heaks elavate inimestega.[116]

Tallmeister leiab, et „satisfaktsiooni ja veriohvri õpetuses esinev Jumal ei ole Jumal, kelle sisse Jeesus on meid uskuma õpetanud. Jumala armastus ja andeksandmine ei ole mitte Jeesuse surma tagajärg, vaid Jeesuse surm on jumalaliku armastuse tagajärg ja sünnitus. Mitte tema ei ole Jeesuse surma läbi inimestega ära lepitatud saanud,

---

[113] Varik 1939, 36.
[114] Varik 1939, 35. P.I. nr 4, 1923.
[115] Varik 1939, 37. P.I. nr 3, 1929.
[116] Varik 1939, 39.

vaid ta tahtis inimesi iseendaga ära lepitada, nende vastupanemist, umbusaldust, kartust murda ja ärakadunud lapsi võõrsilt koju tuua.“[117]

Tallmeistri Jumala mõistesse ei kuulunud viha küsimus, samuti mõistis ta hukka veriohvri teooria kui poolpaganliku ja evangeeliumiga vastuolus oleva. Lepitus ei sünni mitte väljaspool inimest, ta ei sünni mitte kauges minevikus Kolgata ristisambas, vaid sünnib inimese sees. Jeesus ei olnud kehaliselt teistsugune kui meie, vaid ta oli „tõsine inimene vaimliselt, suur ja kõlbeliselt puhas, et meie Teda ühegi inimese kõrvale ei või seada ja tunnistama peame: „Sina oled Kristus, elava Jumala Poeg“[118]

3.4. Hugo Bernhard Rahamäe kristoloogia

Harald Põld mainis õigustatult (aastal 1925) kiriklik-konfessionaalset voolu iseloomustades ka sõna „lepitav”, sest nimetatud voolu esindajate eesmärgiks oli hoida ära liberaalse ja konservatiivse voolu üldkirikust eraldumine ning kutsuda neid üles rahvakirikus ühiselt töötama. Selle eesmärgi aluseks oli kiriku institutsiooni, kiriku ühiskondlike eesmärkide ning kiriku maine ja positsiooni tähtsustamine, mis muutus 1920. aastate algul alanud avaliku õpetusliku vaidluse kestel aasta-aastalt üha olulisemaks. Rõhk pandi praktilisele teoloogiale.[119]

Rahamägi oli positiivse voolu juhiks. Olemuse poolest oli vool eeskätt kiriklik või kirikupoliitiline, aga tal oli teoloogiline joon. Rahamägi ütles selle voolu usulist seisukohta väljendades:

> Ta seisab täiesti positiivselt evangeeliumi alusel. [---] Temale on tähtsam kõigepealt usuline elu ja siis usuline õpetus, mitte aga enne usulised laused ja sõnad, vaatamata, kas seal sisu on. [---] Igatahes liigume meie sellel joonel, mida Luther ja teised reformaatorid ära tähendasid, veendunud olles, et nende kaudu viis meid Jumal sammu edasi usulises tundmises.[120]

Rahamäe vaateid on mõjutanud Schleiermacher, olles mõlemad pärit vennastekoguduse ringkonnast. Nagu Scheiermacher, pöördub ka Rahamägi

[117] *Ibid*. 40-41.
[118] *Ibid*. 41-42.
[119] Rohtmets 2012, 222.
[120] Varik 1939, 6; E.K. proovinumber, 1923.

küsimusega haritlaste poole: miks on eesti haritlased usuküsimustes ükskõiksed? Ka tema vastus sarnaneb Schleiermacheri omaga: „Sest usutunnetused seatakse ühele astmele metafüüsiliste hüpoteesidega“, küsides „viimse olemise“ järele. „Kuid nende kahe suuruse vahel on suur vahe“, sest „viimsesse tõesusse enesesse“ läheb tee üksnes läbi „usulise“ kaemuse“, kus viimne tõesus „meile ennast tunda annab, meile end intuitiivses läbilõikes avastab.“ [121]

Rahamäel ei olnud vajadust kristoloogilisi seisukohti eriliselt rõhutada nagu tegid seda Põld ja Tallmeister. „Eesti Kiriku“ proovinumbris ta kirjutas:

> “Eesti Kirik“ tahab terve Eesti Ev. Lut. Kiriku ühendajaks saada; ta seisab tõesti positiivselt evangeeliumi alusel; ta tahab kartmata tõe teenistuses seista. Temale on tähtsam kõigepealt usuline elu ja siis usuline õpetus, mitte aga enne usulised laused ja sõnad, vaatamata, kas seal sisu on. [...] Nende, ühe puhtkonservatiivse, teise intellektualistlik-liberaalse rsp. radikaalse voolu vastu esindab „Eesti Kirik“ ja tema ümber koondunud suur ring ametikandjaid ja kogudusi positiivset voolu, kes kristlikku usku ja tõsist, tõeoludel seisvat teadust ei taha üksteise arvel vähendada, vesistada ega hävitada, veel vähem ristiusku budismiga, panteismiga segada. „Eesti Kirik“ esindab voolu, kus usu ja teaduse vahel ja nende jaoks otsitakse kõrgemaid, inimese hinge ja mõistust, südant ja pead rahuldavaid ühendusi, sünteese.[122]

Jumala ilmutusteooriale lisas Rahamägi juurde ka *revelatio naturalis*e. Ta mõistis, et Püha Vaim võib toimida ka paganate keskel, meie esivanemad võisid kuulda teda hiites, puulehtede kaudu, vägeva tamme kohina saatel. Jumala ilmutus kõneles prohvetite kaudu nende mõttes, sõnas ja ütlustes. Viimaks saatis Jumal ise oma ainusündinud Poja, Jeesuse Kristuse läbi. Issand andis oma Vaimu esimesel Nelipühil, on andnud seda edaspidi ja annab ka tänapäeval. Jumal ise avaldab iseennast, ta on ühtlane ja igavene. Selguse annab meile Jumala ilmutus Kristuses, sest kui tahad Jumalat tunda, õpi tundma Poega, tõelise tunnetuse ja kindluse enda kohta on ta edasi andnud just Kristuses.[123]

Magistritöös toob Varik esile kaks selgusetuks jäänud küsimust. Rahamägi on maininud, et on olnud suuri jumalamehi nagu Mooses, Eelija jt, kuid märgib samas, et „niisuguseid jumalamehi on olnud veel teisigi ja mujal.“ Oleks loogiline, et Rahamägi peab silmas Lutherit, kuid ilmselt on ta mõelnud vaimukangelasi Kreekast

---

[121] Hiob 2005, 25.
[122] Varik 1939, 42, 44; Eesti Kiriku proovinumber, 1923.
[123] Varik 1939, 45-46.

ja Hiinast ning Muhhamedi? Sel juhul omandavad ilmutumõtte sisu ja alus uued tähendused. Teine küsimus tõstatub ütlusest, et „Jumal kõneleb meiega, nagu ta on teinud seda meie vanematega ning Jumal annab oma vaimu meile ka tänapäeval“.

Varik kirjutas märkuseks: „Jumal annab oma Vaimu küll tänapäeval, kuid oma sõna kui vahendi kaudu“. Rahamäe termin „sisemine valgus“ näis tõendavat Jumala ilmutuse kõrval sõna kaudu veel otsest Jumala ilmutust, lahus pühakirjast, resp sõnast. Varik selgitas:

> Kui otsese ilmutusega opereerida, et tarvitse viimane inimeses sugugi kattuda ilmutusega pühakirjas, kuigi see teoreetiliselt nõnda olema peaks. Siiski Rahamägi eitab otsese ilmutuse ja pühakirja ilmutuse lahkuminekut ja peab viimseks normiks pühakirja. Piiblit tuleb võtta kui ilmutustõtt.[124]

Rahamäe kristoloogiliseks põhjaks jäi pühakiri, Piibli uurimist ja tõlgendamist pidas ta ratsionalistlikuks ja neoprotestantlikuks, mille piibellikuks ja luterlikuks.[125]

Rahamäe arvamus Jeesuse inimlikust olemusest toetub täiesti luterlikele usutunnistuskirjadele. Jeesuse ülestõusmise kohta kirjutab ta: „Jumal on meile Jeesuses täielise ilmutuse andnud – oma enese preeksistentse ja posteksistentse Poja.“ Rahamägi rõhutas, et Piibel tunneb ainult Kristuse ihulist ülestõusmist kui meie ristiusu, ilmutususu viimast, kindlustavat tõsiasjalist sündmust. Oma positsiooni aluseks pidas Rahamägi UT kirjakohtadest eriti oluliseks 1Kr 15, kust ta sai Jeesuse ihulise ülestõusmise kohta kinnitust. Jeesuse ülestõusmine on Jumala ajaloolise ilmutuse lõppaste. „Mis on Jumala riik sisuliselt – seda näitab Kristuse elu, kannatamine, surm ja ülestõusmine.“ Tuginedes kirjakohtadele kirjeldab Rahamägi Kristuse elu, kuulekust Isa vastu ja armastust inimese vastu, kuni Kristuse lõpliku võiduni. Jeesuse elu ja õpetus mõjuvad vabastavalt ja päästvalt, kutsudes inimesi temaga osadusse. Süütu kannatamise ja surmaga on Jeesus meid päästnud kõigest patust.

> Just tema kannatamisest ja surmast näeme me, kui kaugel veel oleme õigest jumalalapse olekust [---] Meie lõime ja lööme teda uuesti igapäev risti! Aga

[124] Varik 1939, 47-48; Hugo Rahamägi. Vastuseks õp Th. Tallmeistrile „Konsistoorium ja protestantline liikumine” ilmumise puhul. Tartu 1927.
[125] *Ibid.*

> kui meie süda meid hukka mõistab, Jumal on suurem kui meie süda. Seda on Jumal meile näidanud oma ainusündinud pojaga! Lunastus ja päästmine pimeduse vürstist, surmast, üldse kurjast on sündinud, on kui tõsiasi olemas. Meile peab saama teadlikuks Kristuse sõna ristipuult: „See on täide saadetud!“[126]

Meie evangeelse kiriku põhiõpetuseks on õigeksmõistmine Jumala armust usu läbi.[127]

Kui Varik on kirjeldanud kiriklik-konfessionaalse voolu positsiooni Rahamäe seisukohtadest lähtudes, siis õp Jakob Aunver, kes kuulus samuti kiriku keskvoolu esindajate hulka, on esile toonud voolu esindajate seisukohtade erinevusi ja teoloogiliste vaadete osas ühtluse puudumist, võttes oma hinnangu kokku järgmiselt: „Niisiis tegelik töö on kiriklikul tööpõllul mitmete erinevate õpetuslike vaadete ja arusaamistega usulistes ja usuteaduslikes küsimustes.”
Ka kiriklik-konfessionaalse voolu lepitav positsioon eeldas suuremal või vähemal määral eri õpetuslike seisukohtadega arvestamist, ehkki see ei tähendanud alati nende seisukohtadega nõustumist. Teatud variatsioonidega olid need põhimõtted juba alates kiriku loomisest kajastunud nii prof Kõpu, piiskop Kuke kui ka õp Lattiku ja prof Rahamäe kõnedes ning ettekannetes, suuresti selles vaimus oli koostatud ka kiriku põhikiri.[128]

Rahamägi oli oma sõnul nooruspõlves toetanud liberaalse teoloogia seisukohti (täpsemalt ta neid seisukohti ei kirjelda), kuid nendest üliõpilaspõlves kaugenenud. Samas olid ta vaated mõjutatud nii Ritschlist kui Kaftanist ja orientatsioon selgelt praktilisel kristlusel. 1920. aastal oli Rahamägi Berliinis Kaftani juures end täiendanud, kuulates samas ka Reinhold Seebergi, Ernst Troeltschi, Paul Tillichi jt tolle aja silmapaistvate teoloogide loenguid.[129]

Tunnetusteoreetilises küsimuses toetas Rahamägi tema kolleegi prof Konrad Grassi sõnul Auguste Sabatierist mõjutatuna kriitilist sümbolismi, mille kohaselt ei saa inimene adekvaatselt kirjeldada absoluutset olemust, vaid ainult mõistukujuliselt. Absoluutse olemasolu on talle seejuures väljaspool kahtlust. Dialektilisse teoloogiasse suhtus Rahamägi ettevaatlikult, sest pidas seda alles arenevaks suunaks,

[126] Varik 1939, 49-50.
[127] *Ibid.* 50.
[128] Rohtmets 2012, 222-223.
[129] *Ibid*. 224.

mis oli tema sõnul liikumas „radikaalse müstika ja evangeeliumi vahel.” Karl Barth polnud tema sõnul suutnud teoloogias valitsevat kriisi lahendada, vaid oli seda veelgi kriitilisemaks muutnud. [130]

3.5. Jaak Variku positsioon ja hinnangud

Magistritöö kokkuvõtvas osas märgib Varik:

> Kui kogu mõttetöö peale tagasi vaadata, mis Põld, Tallmeister ja Rahamägi kristoloogilise probleemi arendamisel teinud on, siis ei saa teisiti kui et peab neile tõsist tunnustust tooma. Eriti kaks esiti nimetatud teoloogi on kristoloogilise küsimuse tõesti läbi mõtelnud. Ma ei ütle mitte, et kõik selle küsimusega seotud haruküsimused oleksid läbi töötatud. Neid on hulka, mis ei ole siin puudutatudki. Näiteks Jeesuse „messiasaladus.“ Aga küsimuse tähtsamad küljed on selgesti läbi mõeldud ja hästi väljendatud. Mehed esinevad suurimas küsimuses selgete seisukohtadega. Seda loen ma meie oludes tähtsaks sündmuseks. Arvustuse juures tuleb silmas pidada, et ta ühtlasi tervet küsimust milgi kombel edasi viiks. Sellepärast ei ole, vähemalt siin kohal mitte, kasu, kui näit Põllule ette heita pühakirja mehhaanilist käsitlemist, Tallmeistrile ratsionaliseerivat tendentsi, Rahamäele ebaselgust enda väljendamises. Kuna minu isiklik arusaamine kõne alla tulevaist kirjakohtadest näiteks Tallmeistri arusaamisest lahku läheb, siis tooksin ma oma vaate tõenduseks heameelega Grassi töödest, samuti Feine UT teoloogiast (Paul Feine, *Theologie des Neuen Testaments*). [---] [131]

Varik jätkas:

> Luban endale ühe väljavõtte tuua Schniewind´i Matteuse kommentaaridest. Schniewind kommenteerib Mt 3:16 ja küsib, kas käib ristimislugu sündimiseloo vastu. Schniewind vastab küsimusele eitavalt, muidugi ka oma eitust põhjendades: „Jeesus on ülendatu Vaimu kandja. Juba maapealse tegutsemise ajal oli ta täidetud Jumala Vaimust, ta on oma sünnilooga juba algusest peale määratletud Jumala Vaimu poolt. Juba esimesed kristlased nägid Jumala ligiolekut tõelise Jeesuse isikus ja elus, tema sündimises, toimimises, surmas ja ülestõusmises. See on ainulaadne elulugu, kus saab nähtavaks Jumala ligiolek ning Jumala Vaim inimeste keskel. Jumala Vaim ei ole seega mingi idee, mõtlemine, midagi sellist, mis on väljaspool seda maad ja inimesi, vaid see on tõelisus, mis teostub inimlikus ajaloos. Jeesus, kes pärineb Jumalast ja valitseb kui ülendatu, aga oli seejuures inimene, varjatud Jumalik kuningas, kuulekas ja kannatav Jumala sulane.[132]

---

[130] Rohtmets 2012, 224.
[131] Varik 1939, 51-52.
[132] *Ibid.* 52; Julius Daniel Schniewind. Das Evangelium nach Matthäus. Vandenhoech und Ruprecht 1936.

Tallmeistri veendumus muutub küsitavaks kui Troeltsch´i ütlus *„Historisch ist gleich relativ“*[133] on õige. Rudolf Bultmann ütles: „Ajalooteadus ei saa viia sellisele tulemusele, mis võiks olla usu vundamendiks, sest sellistel tulemustel on relatiivne kehtivus. [---] Kui erinevad on liberaalse teoloogia ettekujutused Jeesusest, kui ebakindel on ettekujutus ajaloolisest Jeesusest: kas ta on meie jaoks üldse veel äratuntav?“ [134]

Selle tõttu tundub mulle Tallmeistri positsioon kogu ulatuses vankuvat.
Edasi ei näi mulle mitte vähem kui Bultmanni otsus kaaluvat väide, mille toob muude hulgas Günther Dehn: „Jeesuse jumalikkust ei saa näidata otse nagu tema inimlikkust. Ükski inimene ei suuda Jumalast vahetult aru saada, Jumalasse tuleb pigem uskuda. Seetõttu puudub ka võimalus Kristuse jumalikkust igaühe jaoks veenvalt tõestada. Me üritame seda muidugi ikka ja jälle. Ütleme näiteks: inimene, kes nii armastab, kes on nii täidetud headuse ja halastusega nagu Tema, selle olemus on jumalik. Tegelikult ei ole me sellega aga midagi tõestanud. Kui me usume, et Jeesus on tõeline Jumal, siis suudame mõista ka tema armastust jumaliku armastusena, aga me ei jõua selle eelduseni, kui lähtume ainuüksi tema armastuse faktist. Ka teised inimesed on armastanud ja surnud teiste inimeste eest tunnistaja või ohvrina, aga keegi ei hakka seetõttu ütlema, et ta on Jumal. Jeesuse ristisurm ei ole väljastpoolt vaadates ju midagi erilist või vähemalt mitte midagi ennekuulmatut.“ [135]

Varik selgitas:

Mulle näib, et tänapäeva jaoks annab paraja vastuse Girgensohni pühakirja „pneumaatiline eksegees“, mida ta ette toob oma broshüüris „*Die Inspiration der Heiligen Schrift*.“ Sedasama teed on käinud ka Karl Barth, nagu Haitjema oma teoses „*Karl Barths Kritische Theologie*“ kirjeldab. Pneumaatilisest eksegeesist on meie teoloogide keskel juttu olnud, nõnda et tema tundmist võib eeldada. Ma toon aga ära kaks väljavõtet, mis selle eksegeesi tulemusi Girgensohni ja Karl Barthi juures näitavad. Girgensohn jutustab oma teoloogilisest teest ja toob ette oma praktikumid, mis ta üliõpilastega piibli üle pidas. Nendes uut laadi *collegia pietatis´*tes võis Girgensohn midagi erakordselt tähele panna. [136]

Baltisaksa luterlik teoloog Karl Girgensohn on kirjutanud:

Ma ise õppisin hämmastavat asja, et just päris „igapäevastes” ja „tuntud” piiblimõtetes peitub veelkord suur, mõõtmatu ja ilus mõtete maailm, mis ainult sel teel sisemiselt elustuvad ja ajaloolisest teadusest püsivalt kehtivateks elusateks elutõdedeks muutusid. […] Ma ei ole kunagi tundnud, et minu vabadust ajaloo uurimisel on kitsendatud, sest kõike, mis on

[133] Ernst Troeltschi tsitaat on leitav: "Die Krisis des Historismus." in: Die Neue Rundschau XXXIII. Jahrgang der freien Bühne 1 (1922), s 572-590; Varik 1939, 53.
[134] Varik 1939, 52-54. Rudolf Bultmann. Glauben und Verstehen: gesammelte Aufsätze, Bd. I, Tübingen 193, 3.
[135] Varik, 1939, 54. Günther Dehn. Leitfaden eines evangelischen Unterrichts für Erwachsene in: Monatsschrift für Pastoraltheologie (32) 1936.
[136] Varik 1939, 55-56.

> pühakirjas ainult ajalooline, võib pühakirja puhul rahulikult edasi ajaloona uurida ja et selleks on vaja põhjalikku religiooniajaloolist võrdlemist, on mulle alati iseenesestmõistetav olnud.[137]

Theodorus Haitjema on kirjeldanud Karl Barthi religioosset kogemust järgnevalt:

> [---] Praktilises pastoriametis haaras Barthi pühakirja õppimise kaudu, eriti jutluste ettevalmistamisel, Jumala sõna lakkamatu rünnak inimesele ja kõigele, mis inimestest tuleb. Seejärel aga sundis eelkõige Pauluse kirjade uurimine teda tegema nüüd ka ise seda, mida ta kõikide piibli tegelaste juures tähele pani: järsult ülespoole vaatama. Jumalas leidis ta selle imelise keskse vaatepunkti, mille kiirtepärg kogu inimelu ühe silmapilguga küsitavaks tegi ja *sub specie mortis* suunati kõik Jumala äraneedva otsuse valgusesse.
> Prohvetite ja apostlite „rünnaku"-meetodi avastamine pidi Barthi sügavalt liigutama. Ta tundis, kui väga see „ka teda puudutas". Ja et ta tundis seda sügavalt liigutatuna, see on seletamatu ime, mille ees peavad peatuma kõik psühholoogilised ja ajaloolised selgitamiskatsed. Siin on absoluutne ime. Vaba halastuse, Jumala poolt väljavalituse ime. Kui aga see meeleliigutus ja see arusaam kohale olid jõudnud, muutus Genfi endise abijutlustaja jaoks, kes alates 1911. aastast oli pastor Safenwilis, Šveitsi Aargau kantonis, Jumal Jumalaks. (Jumal Jumala tähenduses, mis talle selle ajani oli täiesti tundmatu olnud!) – siis muutus Karl Barth radikaalseks. Kuna nüüd tohtis ta täielikult ilmutuse tunnistajana rääkida. [138]

Jaak Varik pidas oluliseks Sõna kuulutamist, tähtsal kohal olid koguduses peetavad Piibli- ja Misjonipühad. Aastast 1924 tegi ta koostööd vennastekoguduse vendadega.[139]

Jõhvi koguduse kroonikas kirjutas Varik aastal 1922:

> Kas pind kerge või raske kündmiseks, ja kas kündja õieti oma tööd teeb, ei ole praegu nende ridade kirjutaja otsustada. Inimeste hingedes on aga põnevust usuõpetuse pärast. Nimelt heitis Asustava Kogu poolt 1920. aastal vastu võetud algkoolide seadus usuõpetuse koolist välja. Nüüd on Kristlik Rahvaerakond alustanud aktsiooni, et usuõpetust tagasi tuua algkooli vabatahtliku õppeainena õpetajatele ja õpilastele. Selle aktsiooni läbiviimiseks on p.l. kogudust püüdnud liikuma panna.[140]

---

[137] *Ibid*. 56. Die Religionswissenschaft der Gegenwart in Selbstadarstellungen. (Hg.) Erich Stange. Bd 5. Leipzig 1925-29, 27.
[138] Varik 1939, 56-57. Theodorus L. Haitjema. Karl Barths "kritische" Theologie/von Th.L. Haitjema; deutsche Ausgabe besorgt von Peter Schumacher. Veenman & Zonen 1926, 70.
[139] EELKJMKA. Kirikukroonika, 1922-1941
[140] *Ibid.* 1922.

24. veebruaril 1923. aastal võis Varik jutluses öelda: „Eesti rahva tahe on, et Jumala tahe peab elu määraja olema. Tänamatus Jumala vastu, mis sündis usuõpetuse väljalükkamisega algkoolist on kõrvaldatud. Tulevik seisab meie ees suurena.“[141]

Aastal 1925 kirjutas Varik:

> Usuteaduslik vool, mis tuttav Saksa liberaalse usuteaduse all ja mida Eestis propageerib Tallinna Püha Vaimu koguduse õpetaja Theodor Tallmeister, organiseerib osakondi ka Jõhvi kihelkonnas. Siin on asja juhtijaks Iisaku koguduse õpetaja Voldemar Kuljus. Viimane ei ole mitte niivõrd teoloog kui kunstnik, nagu näib panteistliku maailmavaatega. Õp Tallmeistriga ühendab teda päämiselt opositsioon kiriku vastu. Jõhvi kihelkonnas on mõned üksikud koondunud protestantlikeks ühinguiks. Need vähesed ei kuulu kirikliku elemendi hulka, aga protestantismiga kaasa minnes ei lahku nad ka kirikust. Ka õpetajad Tallmeister ja Kuljus ei tahagi kirikust lahkuda, kuna nende jõud siis väiksem oleks. See liikumine ei ole tõsiselt hädaohtlik. Meil on küll tarvis liikumist, mitte usuteaduslikku, vaid usulist. Seda protestantism muidugi ei anna, aga ta seda takistada ka ei suuda. Kuhu poole Eesti kirikurahvas püüab, näitab suvine kirikupäev 16.-18. juunini. Kirikupäev kustutas nn protestantliku saba [---] , nüüd tuleb lugeda: „E.E.L.K. õpetuse aluseks on Vana ja Uue Testamendi kaanoni raamatud ja neid seletavad Ev. Lutheruse kiriku usutunnistuse kirjad.[142]

25. oktoobril 1925 võeti riigikogus vastu usuühingute ja nende liitude seadus. Koguduste iseseisvuse eest seisid õp Tallmeister ja praost Põld. Kumbki ei tahtnud üldkiriku võimu koguduse üle. Nende ridade kirjutaja pooldas üldkirikut. Seadus ei tee kirikule otsa. Kirikule otsa tegija on hoopis keegi teine. Ja kui tema kirikule otsa ei tee, siis kirik ka otsa ei saa. 25. märtsil 1926 heitis Konsistoorium Iisaku koguduse õpetaja Kuljuse kirikuseaduse § 485 põhjal vaimuliku seisusest välja. Seisukord on raske. Ja terve õp Kuljuse ja Iisaku segadus avaldab meie kihelkonna äärtele Iisaku pool küljes halba mõju. 1927. aastal avaldas protestantlik liikumine jälle intensiivsemat tegevust. Jõhvis pidasid kõnesid Tallmeister, Kuljus ja cand Kimmel. Vastuvõtt teatud vähearvulise osa poolt oli meeleavalduslikult soe. Koosolekul oli inimesi palju, aga tervet asja ei võeta tõsiselt. Mulle paistab, et liikumisel on mõju neile, kes ise ei tea, kuhu hoida, või kes ükskõiksed on, neile annab protestantism hoogu kirikust veel rohkem eemale jääda.[143]

---

[141] EELKJMKA. Kirikukroonika, 1923.
[142] *Ibid*. 1925.
[143] *Ibid.* 1927.

Variku arvates aastal 1929 protestantlik liikumine vaibus:

> Iga taim, mis minu taevane Isa ei ole istutanud, kitkutakse ära. Katsudes kõike üle vaadata, tuleb küsimus, kas liigume usulise tõusu või languse tähe all. Tõsiselt paneb mõtlema kõlbeline relativism noore rahva keskel. Kool ei suuda siin palju parandust tuua, kuna ta ise samas hukatuses on. Aga tohib ka päris optimistlikult vaadata, rahvas suhtub kirikusse heatahtlikult. Järelikult usk tema silmis on vääriline.[144]

Tegelikult sai liikumine küll tagasilööke, osakondade liikmete arvukus kahanes ja ajakirja tellijate hulk vähenes, aga ultrakonservatiivide rünnakud nende vastu jätkusid.[145]

Aastal 1931 muretses Varik leviva sekularismi ja kõlbelise relativismi pärast. „Tunne on, et defensiivist kaugeltki ei jätku, vaid peaks offensiivile asuma. Lahkusulised, evangeeliumi kristlased, baptistid, nelipühilased töötavad agaralt. Aga neil ei ole ka suurt jõudu.“ Ka järgneval, 1932. aastal on muresid:

> Raskused on endised. Vist küll õigusega on silmad pöördunud eriti noorsoo peale. Siin on suured ülesanded. Kas saaks leeritööd kuidagi intensiivsemaks teha? Hädaoht on, et noorsool seksuaalses küsimuses häbitunne kaob. Siin peaks teed leidma, et hädaohu vastu võidelda.[146]

25. juulil 1933 suri 1. Eesti piiskop Jakob Kukk. Tema kuju jääb mälestustes püsima kui tõsise eestlase, mehise mehe, ausa inimese ja alandliku ristiinimese kuju. Aastal 1934 tuli kokku 17. erakorraline Kirikupäev, eesotsas (uue) piiskop Rahamäega, kus Kuljusele anti tagasi õpetaja õigused ning Iisaku kogudus võeti jälle Kirikusse.[147]

Jaak Variku vaateid toob esile järgnev:

> Ärataja algas ilmumist 29. mail 1935. aastal õp J. Variku ja K. Paldroki toimetusel. Ärataja tahab olla äratushääl kõigile Eesti evang luteri usu koguduste liikmeile. Ajakirja lähemad kaastöölised on ühendatud veendumuses, et meie kirikule on tarvis üle kõige üht: Elavat Jumalasõna. Ajakirja väljaandja ja tegevtoimetaja on insener K. Paldrok. Ma olen veendunud, et Jumal Eesti kirikule on kinkinud ins Paldrokis mehe, kellel on selge usuline tundmine, elav usk, aruldane äratusand, suur

[144] EELKJMKA. Kirikukroonika, 1929.
[145] Saard 2008, 206-241.
[146] EELKJMKA. Kirikukroonika, 1931-1932.
[147] *Ibid*. 1933-1934.

> organiseerimisvõime, püsiv tööind ja sõnakuulmine Jumala vastu. Kirikuvalitsus heitis ins Paldroki noorsootööst, millele ta oli elu sisse ajanud, kõrvale. Kirikuvalitsuse sellise suhtumise põhjus peitub asjaoludes, mis olid piiskopi valimise eel. Ma loodan, et Kiriku valitsus Ärataja le ja ins Paldrokile edaspidi teisiti saab juhtuma, kuna ta viimaks näeb, et ins Paldrok ja Ärataja ringkond muud ei taha kui meie Ev. Lut. Kirikut teenida. Igatahes on Ärataja asutatud Jumala kutse peale.[148]

1935. aastal tundis Varik muret armulaualiste vähenemise pärast: "Näen, et on vaja teha misjonitööd, s.o ringi liikuda kogudustes palvetunde pidades. Õpetaja peaks töötama kui misjonär."[149] 1936. aastal pärast Piiblipüha jumalateenistust toimus leerimajas palvetund, kus asutati „Äratusering" või „Ärataja ring", mis hoidis sidet ajakirjaga Ärataja ning kelle liikmed tahtsid iga päev lugeda Pühakirja.

> Tarvidus osaduse järele on meil selge. Meie ei või piirduda asjaoluga, et meil väline fassaad – värvitud majad, ilusad aiapostid, korralikud aiad – korras on. See on ka midagi väärt. Aga fassaadi taga peab olema tõsine elu.[150]

1937. aastal esitas piiskop Rahamägi E.E.L.K. põhikirja muutmise eelnõu. Kiriku juhiks pidi saama peapiiskop, lisaks valitama neli piiskoppi. Varik kirjutas: „Üldiselt on selge, et kiriku ülesehitamine peab sündima teistel põhimõtetel. Kirikut ei ehitata ametite ja nimedega, vaid Jumala Sõna ja palvega."[151]

Aastal 1939 kirjutas Varik:

> Kui peaminister ja siseminister mulle vastava ettepaneku (hakata E.E.L.K. hooldajaks) tegid, siis olid mul kaks tingimust, mille täitmine Valitsuse poolt peaks olema kindlustatud: kiriku õpetuse aluse puutumatus ja poliitilises keeles väljendades – Kirikus demokraatliku põhimõtte teostamine kahes suunas: et riik kirikut oma tööriistaks ei teeks ja et kogudus uuesti rohkem õigusi saaks. Peaminister ja siseminister pidasid neid tingimusi õigeteks.[152]

Loomulikult häiris Varikut piiskop Rahamäe lahutuse küsimus. Seda teemat on põhjalikult käsitlenud Veiko Vihuri oma doktoritöös. Kirikukroonikas kirjutas Varik:

---

[148] EELKJMKA. Kirikukroonika, 1933-1935.
[149] *Ibid.* 1935.
[150] *Ibid.* 1936.
[151] *Ibid.* 1937.
[152] *Ibid.* 1939.

> Jumal andku armu meie endisele piiskopile ja meile kõigile, et me oleksime Temale, meie Issandale kuulekad. Rahamäe elu oli osa Eesti Ev. Lut.usu Kiriku ajaloost, seega Kiriku elu orgaaniline osa. Seda karakteriseerib Rahamäe püüe maailmastumisele kirikus anda evangeelset kuju, teiste sõnadega usulist kompromissi ja kõlbelist relativismi katta evangeeliumi rüüga. Nii algas tema tegevus Iisaku koguduse õpetaja õpetuse ja kuulutuse faktilise sanktsineerimisega ja lõppes oma abielu lahutamise õigustamisega – kõik evangeeliumi nimel! Need read ei ole kirjutatud kohtumõistjameelega. Aga meil peab selgus olema, et maailmastumisega meil kompromissi olla ei tohi.[153]

14. detsembril 1939 toimus uue piiskopi valimine, kus Varik sõnas: „See on Jumala imearm, et meie Kirik kriisi ei uppunud. Jumalal on meiega veel armu nõu ja rahumõtted. Sellele tohib ikka uuesti toetuda.“[154]

[153] *Ibid.* 1939.
[154] *Ibid.* 1939.

KOKKUVÕTE

Sissejuhatuses püstitatud uurimuse põhieesmärgiks oli analüüsida kunagise Jõhvi Mihkli koguduse pastor Jaak Variku magistritööd „Kristoloogiline probleem Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus“, väärtustades seeläbi tema teoloogilist mõttemaailma ja seisukohti.

Prof dr Elmar Salumaa on öelnud: „Kristoloogia probleemid on alati aktuaalsed, alati teoloogilise mõtlemise keskmes.“ Küsimused Kristuse isiku ja olemuse kohta tekitasid diskussioone juba algristikogudustes ning tekitavad samamoodi ka tänapäeval. Juba E.E.L.K. algusaastail kujunes välja kolm teoloogilist voolu: konservatiivne vabasinodilik ehk parempoolne vool (eestvedaja õp Põld), liberaalne uusprotestantlik ehk vasakpoolne vool (eestvedaja õp Tallmeister) ning kiriklik-konfessionaalne ehk positiiv-konservatiivne suund (eestvedaja prof dr Rahamägi). Kokkupõrked jõudsid haripunkti aastatel 1922–1925, mille tulemusena lahkus E.E.L.K- st osa vaimulikke ja kogudusi. Vaidlused jätkusid ka aastal 1934, pärast piiskop Rahamäe püüdlust Kiriku terviklikuks muutmisel. Kirikukriis lõppes 14. detsembril 1939. aastal seoses prof dr Johan Kõpu valimisega E.E.L.K. piiskopiks.

Kiriku puhta ja õige õpetuse edasikandmine oli Varikule väga oluline, ta rõhutas usuõpetuse rolli ühiskonnas ning Sõna kuulutamise vajalikkust. Ilmekalt on Varik E.E.L.K. muredest ja rõõmudest kirjutanud Jõhvi Mihkli koguduse kroonikas aastatel 1922–1941. Magistritöö teema valik oli tingitud selle aktuaalsusest, käesolevaks ajaks on lisandunud ajalooline mõõde. Varik pidas oluliseks, et teoloogilised voolud olid avatud kriitilisteks aruteludeks ning seisukohtade väljendamiseks. Põhiallikatena kasutas Varik kolme Eestis levinud teoloogilise voolu häälekandjat: Meie Kirikut, Protestantilist Ilma ja Eesti Kiriku proovinumbrit. Kristoloogiliste probleemide üldküsimuste kirjeldamiseks ja analüüsimiseks kasutas Varik teoloogide Bultmanni, Dehni, Haitjema, Ritschli, Schniewindi ja Stange teoseid. Magistritöös kasutatud allikate nimekirja oli võimalik taastada erinevate elektrooniliste kataloogide abil (sh kasutades Usuteaduse Instituudi raamatukogu kataloogitud trükiste ja käsikirjade nimekirja).[155] Varaseim kasutatud allikas on aastast 1921, hiliseim 1936. Oluline on

[155] UI raamatukogu kataloogitud trükiste ja käsikirjade nimekiri seisuga september, 2014.

märkida, et paljud Variku kasutatud eksemplarid hävitati nõukogude okupatsiooni ajal.

Magistritöö kirjutamise ja valmimise aega oli võimalik selgitada Eesti Ajalooarhiivi ja EELK Konsistooriumis leiduvate säilikute abiga. Kirjavahetus magistrieksamite suulise osa kohta toimus prof dr Rahamäega 1938. aasta esimesel poolel. Ilmselt lepiti täpsemalt eksamite osas kokku 1939. aasta mais. Sama aasta septembrist sai aga Varikust kiriku hooldaja. Aastal 1940 Tartu Ülikooli Usuteaduskond suleti ning Varik ei jõudnudki oma magistritööd kaitsta. Ta mõrvati 1941. aastal. Magistritöö olemasolust oli teadlik praost emer Jakob Jalajas, kes kirjutas Variku mälestuseks 1942. aasta Nelipühadeks ilmunud Kirikulehes artikli. Variku magistritööle on viidanud Tartu Ülikooli professor Olaf Sild 1938. aastal ilmunud õpikus „Eesti kirikulugu vanimast ajast olevikuni.“ Keeruliste aegade tõttu oli magistritöö aastaid kadunud, kuid leiti siis 2009. aastal Usuteaduse Instituudi hoidlast. Variku uurimustöö on masinkirjaline, säilitatud EELK Konsistooriumi arhiivis. Võib öelda, et töö jäi vormistuslikus osas poolikuks, puudub täielikult allikate ja kirjanduse loend, ka tekstis tehtud viited on kohati vigaselt ja puudulikult vormistatud.

Kristoloogiline probleem sai alguse kirikukorralduslike küsimuste ja õpetusaluste erineva tõlgendamise tõttu. Suurt diskussiooni tekitas E.E.L.K. põhikirjas § 3 tehtud muudatus. Samas avaldasid suurt mõju Saksamaa luterlikust kirikust tulnud teoloogilised voolud ning uus mõtteviis. Üldistatult võib öelda, et E.E.L.K. tulevikku peeti oluliseks. Harald Põld oli mures, et inimesed käisid vähe kirikus, samas ka õp Tallmeister ootas kiriku tervenemist ning nõudis usulise kultuuri süvenemist ja teadlikkuse kasvu. Ka Rahamägi oleks oodanud haritlaskonna enamat osalemist kirikuelus.

Käesoleva magistritöö kolmandas osas on kirjeldatud kolme voolu esindajate seisukohti dogmaatilistes küsimustes. Autor annab siin kokkuvõtliku ülevaate. Ühisel seisukohal olid usulised voolud ilmutusküsimustes, kuid vaidlust tekitas küsimus: „Kas Jeesus oli Jumala Poeg?“ Võib öelda, et nii Tallmeisteri kui ka Põllu avaldustes oli mõnikord vasturääkivusi, kuid üldiselt seisti luterlike usutunnistuskirjade alustel.

Põld oli alalhoidlike vaadetega, ta püsis uusluterluse alustel, kus sooviti tugevamalt toetuda luterliku kiriku traditsioonilistele usualustele. Ta tunnistas Jumala viha olemasolu, neitsistsündi, pattude andeksandmist ohvritalle läbi. Õpetus põhineb

Piiblil, ilmutus toimub Pühakirja kaudu. Ta pidas oluliseks verbaalinspiratsiooni õpetust. Samas ta märkis, et ainult Kristuse sõnum on Piiblis tõde, muus osas võib olla inimlikke eksiarvamusi. Põld tunnistas Jeesust Jumala Pojana, kelle läbi kõik on loodud ning Kristuse ihulikku ülestõusmist.

Uusprotestantlane Theodor Tallmeister pooldas Piibli tõlgendamist ajaloolis-kriitilisel meetodil – Piiblit tuleb mõista ajaloolises kontekstis. Piibel on küll Jumala ilmutus, kuid mitte sõna-sõnaline. Ta pidas oluliseks usuteaduse levikut ja teadlikkuse kasvu. Eitas Jumala viha, neitsistsündi, ihulikku ülestõusmise ja veriohvri dogmaatilisi seisukohti. Jumala armastus ja andeksandmine ei ole mitte Jeesuse surma tagajärg, vaid Jeesuse surm on jumalaliku armastuse tagajärg ja sünnitus. Täielik ilmutus avaldus Jeesuse jumalikkuses. Samas rõhutas Tallmeister, et Jeesuses polnud midagi üleloomulikku, ka tema oli ekslik ning kiusatav.

Rahamägi esindas kiriklik-kirikupoliitilist ja lepitavat voolu, esitades üleskutse rahvakirikus ühiselt töötama. Ta tõi esile praktilise teoloogia. Rahamägi ei pidanud oma vaateid rõhutama, nagu tegid seda Põld ja Tallmeister. Ta lisas ilmutusteooriale *relevatio naturalis*e, Jeesuse olemusküsimustes toetus luterlikele usutunnistuskirjadele. Tähtsaimaks on usuline elu ja siis usuline õpetus. Usuteaduse professorina pidas oluliseks sünteesida usku ja teadust.

Variku akadeemist kujunemist mõjutasid kõige enam Tartu Ülikooli professorid Hahn ja Grass. Oma magistritöös tegi ta tagasihoidlikud märkused Põllu vaatele Pühakirja mehhaanilise käsitlemise kohta, Tallmeistri ratsionaliseeriva tendentsi ning Rahamäe ebaselgete eneseväljenduste kohta. Varik oli konservatiivsete vaadetega, ta ei pooldanud liberaalset teoloogiat. Mõistetamatu ja murettekitav oli tema jaoks piiskop Rahamäe abielu lahutamine. Ta oli seisukohal, et Kirikut ei ehitata ametite ja nimedega, vaid Sõna ja palvega. Tegi koostööd vennastekogudusega, Misjonipühadel käis Jõhvis sageli jutlustamas Harald Põld. Toetas ajakirja „Ärataja“ ilmumist, rõhutades, et Kirikule on tarvis Elavat Jumalasõna. Olulisel kohal oli misjonitöö, usuõpetus, igapäevane Pühakirja lugemine ning südameasend. Suutis kanda E.E.L.K. olulisi ameteid Kiriku hoodajana, Konsitooriumi asessorina, Tartu Ülikooli Usuteaduskonna lektorina, Narva-Alutaguse abipraostina ja praostina.

Üldistavalt võib öelda, et Variku magistritöö on olulisel kohal Eesti kirikuloo maastikul, andes uurimisainest loodetavasti paljudele põlvkondadele.

KASUTATUD ALLIKAD ja KIRJANDUS

ARHIIVIMATERJALID

Eesti Ajalooarhiiv (EAA)

EAA 2100.5.51
EAA 2100.2.1310
EAA 2100.2.15
EAA 2100.3.498
EAA 2100.5.37
EAA 402.1.31529.70

EELK Konsistooriumi arhiiv (EELKKA)

Säilik 11.662. Jaak Varik.
Säilik 11.662. Magistritöö „Kristoloogiline probleem Eesti Ev.-Luteri usu kirikus.“

EELK Jõhvi Mihkli koguduse arhiiv

Kirikukroonika. Laululehed, fotod, säilikud jm.
Lauajuhend. 09.08.1937-21.02.1940.

INTERNETIALLIKAD

Ajaleht Eesti Kirik nr 3 19.01.1939. Usuteadlaste Konverents Piibli juubeli tähe all. [http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=eestikirikeelk19390119.2.3] 24.05.2015.

EELK, vaimulike elulood - [http://www.eelk.ee/elulood/] 8.05.2015

Eesti Vabariigi teenetemärgid - [http://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/5715/jaak-varik] 8.05.2015

Hiob, Arne. Harald Põld ja konfessionaalne luterlus. M.K. 16.11.2014 - [http://www.meiekirik.ee/index.php?option=com_content&task=view&id=4320&Itemid=4] 8.05.2015

[http://www.geni.com/people/Jaak-Varik/6000000009412980299] 8.05.2015

Kulmar, Tarmo; Petti, Urmas; Laats, Alar. Tartu Ülikooli Usuteaduskond. Eesti Teoloogiateaduse ajaloost - [http://www.us.ut.ee/et/Teaduskonnast/27673] 8.05.2015

Nirgi, Margit. Jaan Varikut 100. sünniaastapäeval meenutades. 3.10.2012 - [http://www.eestikirik.ee/jaan-varikut-100-sunni%C2%ADaasta%C2%ADpaeval-meenutades/] 8.05.2015

Orav, V; Tulviste, E. Aastatel 1936–1940 Sõjaväe Tehnikakooli juhtkonda kuulunud ohvitseride ja Sõjaväe Tehnikakooli õpilaste elukäigust ning saatusest. Lk 289. [http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2013/02/KVUOA_Toimetised_6_Orav_Tulviste.pdf] 8.05.2015

Põld, Joel. Harald-Wilhelm Põld. M.K. 16.11.2014 - [http://www.meiekirik.ee/index.php?option=com_content&task=view&id=4319&Itemid=2] 8.05.2015

Tartu Linnavalitsuse kodulehekülg - [http://www.tartu.ee/?page_id=1443&lang_id=1&lotus_url=/muinsus.nsf/14fe7b0574a82357422568dd0049b5e2/3dd52a9da0cd7c9cc2256efd003f18d4?OpenDocument;] 8.05.2015

ELEKTRONKIRJAD

Dr Priit Rohtmetsa e- kiri Anneli Leinile 25.05.2015.

Dr Riho Saardi e- kiri Anneli Leinile 04.06.2015.

KIRJANDUS

Hiob, Arne
2008 Uusaja kristlikud mõtlejad. Johannes Esto Ühing. Tallinn.

Jalajas, Jakob
1942 Julge veretunnistaja mälestuseks. Kirikuleht. Nelipühiks.

Kiisma, Lembit
2002 Jõhvi Püha Mihkli kirik. Legendid ja faktid. Jõhvi.

Lane, Tony
2002 Õhtumaa mõtte loojad. Logos. Tallinn.

Plank, Uno
1990 Nii see oli... Jutustusi mälestustemaalt. Baltimore, Maryland. U.S.A.

Raid, Lembit
1995 Tartu Ülikooli Usuteaduskond 1632–1940. Tartu.

Raiend, Valdek
1990 Meid oli 187. - Eesti Kirik nr 3, 1990.

Rohtmets, Priit
2012 Teoloogilised voolud Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirikus aastatel 1917-1934. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Saard, Riho
2008 Kultuurprotestantismi ja teoloogilise liberalismi ajalugu Eestis. Tallinn.

Salumaa, Elmar
2009 Süstemaatilise teoloogia käsiraamat. EELK Usuteaduse Instituudi toimetised XVII. Tallinn.

Salumaa, Elmar
2010 Tiib pandud aastaile õlale. Mälestuskilde minevikust. Eesti Päevalehe AS.

Sild, Olaf; Salo, Vello
1995 Lühike Eesti kirikulugu. Tartu.

Vihuri, Veiko
2007 Hugo Bernhard Rahamägi, Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku teine piiskop1934–1939. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

LISAD

Lisa 1 Kristoloogiliste voolude esindajad Eestis

Harald Wilhelm Põld (4.11.1874 Pikaristi, Viru-Nigula kihelkond – 20.08.1939 Tallinn)
Prooviaastal oli Peterburi koguduses. 1906–1928 Kose koguduse õpetaja, 1920–1928 Ida-Harju praostkonna praost, 1921–1925 Konsistooriumi asessor. Aastatel 1928–1939 Eesti Misjoni Seltsi juhataja. Ajakirjade Meie Misjon, Meie Kirik ja Ärataja toimetaja. Heebrea keele tundja, valdas vabalt kreeka ja arami keelt. Piiblitõlkija ja mitmete eesti keele grammatika õpikute autor. Aastal 1934 valiti Briti Piibliseltsi auliikmeks.

Theodor Aleksis Tallmeister (28.03/09.04.1889 Tartu– 03.02.1947 Uppsala, Rootsi)
1912—13 Võru praostkonna vikaarõpetaja, 1913—14 Riia Eesti Jakobi kog abiõpetaja, 1914—19 Riia Eesti Jakobi kog õpetaja, 1919—44 Tallinna Pühavaimu kog õpetaja, 1944 emigreerus Rootsi, 1944 Södertalje põgenikelaagri õpetaja, 1946 Uppsala Eesti kog kaasõpetaja. 1914—15 "Riia Eesti Koguduse Lehe" toimetaja, 1923—40 ajakirja "Protestantline ilm" (hiljem "Protestantlik Maailm") väljaandja, 1925— Protestantliku Ühingu asutaja ja esimees, 1935 Worlds Alliance'i Eesti Rahvusnõukogu liige, Kirikukogu liige, 1935— kiriku majandusnõukogu juhatuse liige, 1935 Kodukorra komisjoni esimees, 1935— seaduste läbivaatamise ja väljatöötamise komisjoni liige, 1943 Ülemikirikukohtu liige, 1943— Majandusnõukogu liige. Töötas ka paljudes koolides usuõpetajana.

Hugo Bernhard Rahamägi (21.05/02.06.1886 Kurtna vald, Hageri kihelkond – 01.09.1941, hukati Kirovi oblastis). 1914 Tallinna Püha Vaimu kog abiõpetaja Eestimaa vikaarina, 1914–20 Kaarma kog õpetaja, 1915–18 Kuressaare kog hooldajaõpetaja, 1915–18, 19-20 Püha kog vikaar, 1918–20 Kärla kog vikaar, 1922–34 Tartu Ülikooli kog Eesti pihtkonna õpetaja, 1923–25 Elva kog ajutine asetäitja õpetaja, 1934–39 Tallinna Toomkog ülemõpetaja, . 1939–41 Vikaarõpetaja. 1919-1920 Saaremaa praost, 1934–39 EELK piiskop (valitud 19.06.1934, pühitsetud 16.09.1934), 1923–28 Konsistooriumi assessor, 1928–31– liturgilise komisjoni esimees. 1920 Eesti Kirjanduse Seltsi abiesimees, Tartu Eesti evang. Noortemeeste Seltsi ja seltsi meeskoori juhataja, Tartu Vaeste Hoolekandeseltsi töötegija, 1921 Eesti Kristliku Üliõpilasühingu ja selle Vilistlaskogu ning Sõprade Ringi asutaja ja esimees, Akadeemilise Filosoofia Seltsi asutaja, 1922–31 ajalehe "Eesti Kirik" peatoimetaja, 1932 Akadeemiliste Usuteadlaste Seltsi esimees, 1933 Usuteadusliste oskusõnade komisjoni esimees, 1933 Usuteadusliku Ajakirja toimkonna esimees ja peatoimetaja, 1932 Akadeemiliste Usuteadlaste Seltsi sotsiaal-eetilise toimkonna esimees, 1933 Tartu Noortemeeste Kristliku Ühingu esimees, 1930–33 Eesti Karskusliidu esimees, 1935 Rahvuskultuuri ja Rahvahariduse Nõukogus Eesti Kiriku esindaja, 1935 Juudi teaduse Edendamise Seltsi Tartu Ülikooli juures auliige, Tartu Ülikool: 1920–21Süstemaatilise usuteaduse dotsent, 1921–26 süstemaatilise teoloogia professori kt, 1926–34 Süstemaatilise usuteaduse korraline professor, 1922–24 Usuteaduskonna sekretär, 1926–34Usuteaduskonna dekaan, 1927–1932 III balti teoloogide konverentsi juhataja, 1932 Uppsala ülikooli audoktor. 1905–06 kodukooliõpetaja praost K Thomsoni perekonnas Hageris. Arreteeritud 26.04.1941.

Lisa 2

Jaak Varik arvatavasti aastal 1903

(Koopia Riigiarhiivist 11.05.2015)

Lisa 3

Jaak Varik aastal 1905

Lisa 4

Laulud

õpetaja Jaak Warik'u

õnnistamise päewal

Jõhwi koguduse peale

14. mail 1922. a.

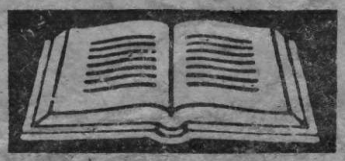

J. Mällo trükk, Tartus.

Lisa 5

Laulud

pidulikul jumalateenistusel

Jõhwi kirikus 19. mail 1935. a.

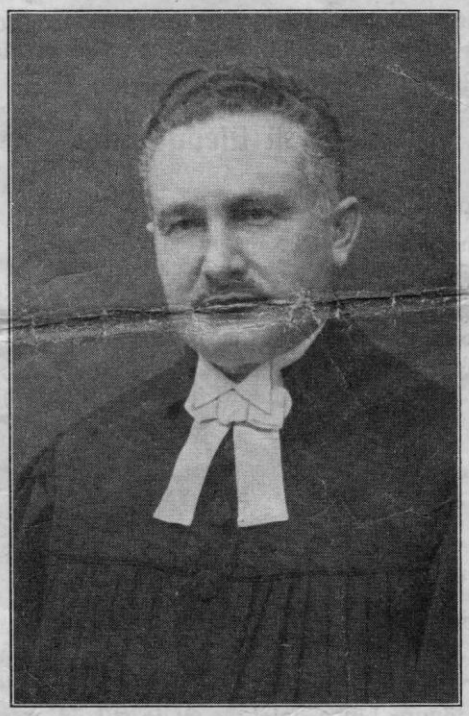

Õpetaja **Jaak Warik,**

kellele piiskop D. Dr. H. B. Rahamägi jumalateenistuse algul annab üle Jõhwi koguduse poolt kuldristi.

Lisa 6

Jaan Kiiviti ja Gertrud Variku laulatus Jõhvi Mihkli kirikus

2. juuli 1935

(Jaak Varik paremalt teine)

Lisa 7

Suveleer, 1938 (keskel õp Varik ja köster Sööt)

Jõhvi pastoraat, kus elas Jaak Varik oma perega, ehitatud aastal 1800,

1993.a restaureeritud, praegune koguduse kantseleimaja.

Lisa 8

E. E. L. K. Narva-Alutaguse praostkonna praost Jõhvi koguduse õpetaja

Jaak Varik

Sünd. 19. aug. 1882. a. Tarvastus,
tapetud kommunistide poolt 9. juulil 1941. a. Jõhvis

Reserv-leitnant

Jaak Varik

Sünd. 8. nov. 1916. a. Tartus,
langenud võitluses kommunistidega 6. juulil 1941. a.
Kiviõlis.

Matmine
Rakvere surnuaial
22. augustil 1941. a.

Perekonna rahula asub Rakvere linnakalmistul
(I kvartal, 53)

Lisa 9

Mälestustahvel Jõhvi Mihkli kiriku kooriruumi lõunaseinal
(pühitsetud 29.09.1989 õp Peeter Kalduri poolt).
Foto Peeter Piiri erakogust.